

Braco Kovačević
DRŽAVA I DESUVERENIZACIJA

**Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja**

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Prof. dr Lazo Ristić
Prof. dr Boro Tramošljanin

BRACO KOVAČEVIĆ

**DRŽAVA
I
DESUPERENIZACIJA**

**Banja Luka
2016.**

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. Država	11
Porijeklo države.....	13
Pojam, karakteristike i funkcije države.....	17
2. Suverenost i desuverenizacija.....	35
Pojam suverenosti.....	37
Erozija suverenosti i desuverenizacija.....	42
3. Globalne institucije moći i desuverenizacija.....	49
Globalizacija.....	51
Institucije moći i desuverenizacija.....	54
LITERATURA	97

PREDGOVOR

U klasičnom pojmovnom diskursu je *država* neodvojiva od pojma *suverenosti*. Međutim, zahvaljujući globalizacijskim procesima i uticajem globalnih institucija moći, suverenost država se erodira. Država je izgubila onu tradicionalnu suverenost, vezanu za monopol sile, stabilnost i moć.

Nakon rušenja bipolarizma, očekivalo se da će se svijet razvijati u pravcima razvoja multipolarnosti, ali je na djelu ostvaren proces unipolarnosti u okviru kojeg se na vrhu nalaze moćne države Zapada, njihova ideologija i njihove institucije kao institucije globalne moći. One su instrumentalizovale i privatizovale institucije OUN a, prije svega, Svjetsku banku za obnovu i razvoj, te Međunarodni monetarni fond, kao i druge moćne institucije kako bi realizovale neoliberalni projekat sopstvenog bogaćenja, a razaranja drugih država i nacionalnih ekonomija. Temeljne institucije neoliberalizma su suprostavljene državi; njenu suverenost erodiraju i dovode u pitanje, one su institucije državne desuverenizacije.

Sam neoliberalni mehanizam razaranja države i ostvarenja njene desuverenizacije nije jednodimenzionalan. On je kompleksan jer zahvata sva područja društvenog života, od ekonomije pa, preko politike, do kulture i duhovnosti. Proces državne desuverenizacije istovremeno je i proces društvene denacionalizacije i kulturne deidentitetizacije.

Globalne institucije moći koriste različite mehanizme putem kojih nameću svoje interese i ostvaruju neoliberalne ciljeve koji donose korist bogatim državama, a koji doprinose ne samo osiromašenju država koje prihvataju te programe, nego doprinose i eroziji njihove suverenosti.

Globalne institucije moći djeluju izvan kontrole nacionalnih država i imaju veliki uticaj na njih jer raspolažu monopolom nad međunarodnom trgovinom, sistemima komunikacija i transnacionalnim institucijama, ekonomijom, politikom, itd.

Veoma snažni i intenzivni uticaji nadnacionalnih i naddržavnih institucija dovode u pitanje autonomiju, suverenost, nezavisnost i integritet nacionalne države. Ona je podrivena i desuverenizovana.

1.

DRŽAVA

Porijeklo države

Savremena društva su toliko povezana, isprepletana i stopljena sa državom tako da je teško primijetiti gdje država započinje, a gdje prestaje. Nekada je to bilo drugačije: postojala su društva bez države i državne vlasti. U lovačkim, nomadskim, plemenskim i prvobitnim društvima nije postojala država. Ona je nastala kasnije, a zašto i kako je nastala – pitanje je na koje nastoje odgovoriti mnogi teoretičari i teorije. U tom smislu se i može reći da postoji više teorija nastanka države, odnosno teorija koje govore o tome kako je i zbog čega nastala država. Ukratko ćemo ih navesti kako bismo ovaj diskurs o nastanku države doveli u vezu sa prirodom, karakteristikama i funkcijama države kao društvene ustanove i institucije.

Prema jednoj, *teološko koncepciji*, država je *Božije djelo* („svaka vlast je od boga“, jer je Bog uspostavio „prirodni red stvari“ a država je ta koja uspostavlja „red, disciplinu i moral“; vladar je predstavnik Boga na zemlji).

Druga koncepcija ističe da je država nastala radi ostvarenja *pravde* u društvu i *slobode* pojedinaca u njemu. Platon razvija teoriju tzv. „*etičke*“ ili „*pravedne države*“, smatrajući da je država otjelotvorenje božanske ideje s ciljem ostvarenja pravde u društvu. Kako ističe, „država nastaje zato što svako od nas nije sebi dovoljan“, mi treba da živimo u njoj zauzimajući određenu poziciju preko koje omogućavamo da zajednica postoji.

Država ima ulogu da ostvaruje *razum* i *slobodu*, smatrao je Hegel, čije je gledište formulisalo tzv. *idealističku* i *panetatističku koncepciju*.

Postoje i gledišta da porijeklo i nastanak države treba dovesti u vezu sa stvaranjem *društvenog ugovora* između ljudi. Predruštveno i predrđavno stanje je bilo prirodno stanje opšteg neprijateljstva, sukoba i rata. Ali, kako se ljudi rukovode ličnom koristi kao motivom udruživanja, razvijaju ideju *društvenog ugovora* kao temelj tog zajedničkog djelovanja i udruživanja kako bi se postigao mir i sam društveni život.

Država nastaje *po prirodi*, odnosno „prirodno“, jer je čovjek po svojoj prirodi nije „niti Bog a niti zvijer“, već je „državotvorno“ odnosno „društveno biće“ („*zoon politikon*“) u zajednici u kojoj „vladanje i pokoravanje ne samo da su nužni već su i korisni“. To je stav koji pripada tzv. *organskoj teoriji*, kojoj pripada i Spenser zato što državu dovodi u analogiju sa organizmom izjednačavajući je sa živim bićem koje ima svoju volju koja se izražava u zakonima i pravnim normama. Država je poseban organizam sastavljen iz djelova, kao što su: ektoderm (vojnici i suci), mezoderm (trgovci), endoderm (seljaci i industrijalci) i nervni sistem (vladajuća klasa - država).

Shvatanje koje ističe da je država nastala *proširenjem porodice*, odnosno da je državna vlast nastala proširenjem vlasti poglavara porodice i porodice koja se razgranala u širu zajednicu, pleme a onda u državu, pripada tzv. *patrijarhalnj teoriji*.

Država je nastala iz privatnog *vlasništva* nad zemljom koje je pripadalo tzv. patrimonijalnom gospodinu - stav je tzv. *patrimonijalne teorije*.

Postoji gledište koje ističe da je država nastala *silom*, odnosno da je nametnuta silom i da se njome održava - država je društvena institucija koja omogućava da pobjednička grupa ljudi nameće svoju volju pobijeđenoj sa isključivom svrhom uređenja vladavine pobjednika nad pobijeđenima i formiranjem svoje vlasti kako bi se osigurala od unutrašnjih pobuna i napada izvana.

Teoretičari *funktionalizma* ističu da je država nastala radi vršenja *funkcije integracije* i *solidarnosti* u društvu – država mora da zaštiti i unaprijedi „*opšti interes*“ i zato ima regulatornu ulogu u društvu.

Teoretičari *marksizma* ističu da su materijalni uslovi života pretpostavka nastanka i funkcionisanja države; ističu da su pojava privatnog vlasništva, kao i podjele rada, odnosno podjele društva na posebne i neprijateljske *klase* stvorile potrebu za državom. Pojava države je „priznanje da se to društvo zaplelo u nerazrješivu protivrječnost sa samim sobom, da se pocijepalo na nepomirljive suprotnosti koje je nemoćno da savlada“ (Engels). Država nije postojala u prvobitnom društvu, zato što je ono bilo utemeljeno i organizovano na krvnosrodničkom, a ne klasnom principu. Kao istorijska kategorija, država je nastala na određenom nivou istorijskog razvoja društva i kao takva ima *klasnu ulogu* i funkciju. Sa državom i pomoću nje vladajuća društvena klasa obezbjeđuje svoju dominaciju i vlast nad potlačenim klasama. „Država je po pravilu država najmoćnije, ekonomski vladajuće klase, koja njenim posredstvom i politički postaje vladajuća klasa, te tako stiće nova sredstva da drži u podložnosti i da izrabljuje potlačene klase“ (Engels). Kao istorijska kategorija, tj. nastala u jednom periodu društvenog razvoja, država će i

nestati, odnosno odumrijeti, kada nestanu pretpostavke njenog nastanka – **privatna svojina, podjela rada, klase.**

Teoretičari *liberalne teorije* ističu da je država nastala s ciljem da **štiti društvo**. Jer, društvu je potrebna država, ali „minimalna država“ (država „noćobdija“), koja je ograničena na donošenje propisa kojima se štite temeljna prava. Ovi teoretičari ističu instrumentalnu ulogu države koja se ogleda u tome da ona preko centralizovanog monopola sile primjenjuje zakone koji ne dovode u pitanje tržište i civilno društvo.¹

Teoretičari *anarhističke teorije* ističu da je „uloga države uvijek: **ograničiti pojedinca, ukrotiti ga, potisnuti i potčiniti**“ (Maks Stirner) i da, zato, ne trebaju “nikakve stranke, nikakve vlasti, (već) apsolutna sloboda čovjeka.” (Proudon).

Teoretičari tzv. *institucionalno-etatističke teorije* ističu stepen autonomne prirode države u odnosu na društvo, ističući da raspolaže i sa **posebnim interesima** koji uvijek ne moraju biti u skladu sa interesima većeg dijela društva.

Teoretičari tzv. *pluralističke teorije* ističu da je država samo jedno u odnosu na mnoga druga udruženja koja teže **moći**.

I, na kraju, navešćemo još neke teorije. Na primjer, *feminističku teoriju* koja ističe da je država glavni i najznačajniji izvor **muške dominacije i moći**, te isključivanja žena iz područja „ozbiljne političke uloge“. Teoretičari *nacionalističke teorije* ističu značaj i ulogu države u ostvarivanju **kolektivističkih**,

¹ N. Kecmanović, *Politika, država i moć*, „Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa“, Beograd, 2010, str. 114-115.

a ne individualističkih ciljeva, dok teoretičari *komunitarističke teorije* govore o značaju **solidarnosti**, mada je pojedinci ne mogu naći ni u tržištu, ni u državi.²

Pojam, karakteristike i funkcije države

Istraživanja su pokazala da u prvobitnim društvima nije egzistirala država. Nije postojala jer društva nisu bila klasno izdiferencirana – temeljila su se na krvnom srodstvu. To znači da je država istorijska pojava i da se razlikuje od prvobitnih i predržavnih zajednica prema teritorijalnom a ne krvnosrodničkom principu organizovanja, da raspolaže sredstvima prisile, odnosno sredstvima vladanja i vlasti, te pravom i pravnim normama preko kojih obezbjeđuje svoju legalnost.

Teško je državu definisati na prihvatljiv teorijski način te ćemo, u tom smislu, i navesti neke **definicije i shvatanja**.

Prema jednom shvatanju, država je takva društvena ustanova koja je nastala onda kada je jedna grupa ljudi nametnula svoju volju, moć i vlast drugim grupama.

Država predstavlja izraz protivrječnosti jer je „formalni predstavnik društvenog jedinstva, organizacija koja vrši niz funkcija neophodnih za život društva kao jedne organizovane celine“ a, sa „druge strane, ona je organizacija koja sredstvima

² N. Beri, *Uvod u modernu političku teoriju*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2000, str. 106-107.

prinude i drugim instrumentima kojima raspolaže obezbeđuje opšte uslove za opstanak i funkcionisanje određenog klasnog (nepravедnog) poretka. U tom smislu ona je (često) predstavnik i zastupnik interesa vladajuće klase (elite) kojom se ona služi da bi zaštitila svoje vitalne interese protiv potlačene klase (ponekad i naroda). Ove dve protivurečne strane u prirodi svake države uslovljavaju jedna drugu i nalaze se u neraskidivom dijalektičkom jedinstvu.³

Država ima „najvišu vlast nad stanovništvom koje živi na određenoj teritoriji“. Ona „je jedan od najvećih regulatora društvenih procesa i odnosa i njihovog usmeravanja ka ostvarivanju najnužnijih zajedničkih i opštih interesa i potreba i zbog toga držalac legitimnog monopola političke vlasti i sredstava (prinudnih i drugih), kojima se taj monopol može ostvarivati. On, pre svega, na opšti način (pomoću pravnih normi), reguliše politički i pravni položaj svojih pripadnika (građana, podanika) i drugih subjekata i njihove odnose koji su od javnog interesa“. Država reguliše održavanje reda i mira, „odnosno postojećeg društvenog, pravnog i političkog poretka (‘stanja’), imajući pri tom u vidu kako opšte društvene interese, tako i specifične interese pojedinih društvenih grupa, a među ovima, pre svega, interese vladajućih društvenih grupa koje su ujedno i najzainteresovanije za dati poredak i za stvaranje i uspešnu ulogu same države“. Takođe, „država je i pravni subjekt unutrašnjeg i međunarodnog prava, posebna pravna ličnost koja nastaje međunarodnim priznanjem *de facto*

³ Z. Milošević, *Otkrivanje države: prilog proučavanju (geo)političkih promena u svetu*, “Institut za političke studije”, Beograd, 2010, str. 133.

(privremeno i ograničeno) i *de - iure* (stalno i neograničeno).⁴

Navešćemo još neka značajna teorijska gledišta o pojmu države kako bismo vidjeli da je on veoma kompleksan zato što je i sama priroda države kompleksna.

Država je posebna, ali bezlična ustanova koja raspolaže teritorijom, koja je politički centralizovana i raspolaže monopolom fizičke sile i vlašću, te organizacionim i zakonodavnim ovlaštenjima. I, kao takva, ona je priznata ne samo od građana, nego i od drugih država.⁵

Narod, područje, odnosno teritorij, i vlast su bitna svojstva za određenje države. Ta tri kriterija suštinski razlikuju državu od drugih društvenih ustanova i udruženja, a ta razlika se odnosi i na to da je članstvo u državi obavezno, da je u pravilu, moguće biti član jedne države, da država posreduje između različitih i mnogobrojnih interesa, da je ona trajna ustanova i nužna institucija, da raspolaže monopolom legitimne prinude, te da raspolaže suverenom vlašću.⁶

Kao što se vidi, država se obično određuje kao teritorijalno-političko-pravna organizacija koja, dakle, raspolaže teritorijom, suverenom vlašću i pravnim poretkom.

Kao društvena organizacija država se razlikuje od drugih *društvenih organizacija*, jer ima: podjelu

⁴ M. Matić, *Država*, u: *Enciklopedija političke kulture*, „Savremena administracija“, Beograd, 1993, str. 266.

⁵ *Enciklopedija društvenih nauka*, (Priredili: Adam Kuper i Džesika Kuper), t. I, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009, str. 189.

⁶ K. von Beyme, *Suvremene političke teorije*, „Stvarnost“, Zagreb, 1977, str. 156-157.

rada, hijerarhijsko uređenje položaja, podređenost pojedinca cjelini, zadatke u ostvarivanju ciljeva. Kao i svaka organizacija, država ima unutrašnje ustrojstvo koje čine organi, položaji i uloge njenih organizacionih dijelova. Ipak se država od drugih društvenih organizacija razlikuje po tome što je to organizacija u koju se ljudi udružuju kako bi postigli svoje zajedničke ciljeve, od kojih je najvažnija unutrašnja i vanjska sigurnost. Od drugih organizacija se država razlikuje jer raspolaže monopolom fizičke prisile i pravom kao glavnim sredstvom državne regulacije, a i pravno je definisana. Država je i specifična društvena grupa koja se bitno razlikuje od drugih društvenih grupa, organizacija i udruženja prema sljedećim obilježjima: *obaveznosti članstva* – članstvo u državi je obavezno, a u pravilu samo se može biti članom jedne države (mi ne moramo biti i braku, političkim partijama, interesnim grupama, ali moramo biti članom države); *teritorijalnosti* – ograničena je teritorijom na kojoj se rasprotire njena vlast; *suverenosti vlasti* – najviša i neprikosnovena vlast koja je, u uslovima globalizacije, dovedena u pitanje); *monopolom legitimne prinude* - javna vlast je institucionalizovana; *posrednikom interesa* – posreduje između mnoštva interesa (ekonomskih, političkih, partijskih, sindikalnih, regionalnih, i drugih interesa); *relativnom postojanju* – njeno postojanje nije apsolutnog, nego relativnog karaktera (jedan tip, oblik ili karakter države se mijenja – kao na primjer država SFRJ koja se raspala i poslije nje nastalo više tranzicijskih neokapitalističkih država – ali „država kao držva“, odnosno društvena ustanova i institucija legitimne upotrebe sile je ostala; *nužnosti* – nužna je društvena grupa, jer bi bez nje društveno

stanje bilo anarhično i nasilno i dovelo bi u pitanje društveni život, i *relativnoj dominaciji u izgradnji određenog tipa kulture, obrazovanja, nauke* i tzv. *“društvene svijesti”* (naravno, uticaj procesa globalnih integracija dovodi u pitanje i ovu njenu tradicionalnu dominantnu ulogu).

Kao društvena ustanova država je značajna zato što se izdiže “iznad” društva (od koje je “odvojena”) i zato što legitimno raspolaže sredstvima prinude: država se najčešće definiše kao društvena grupa, institucija ili ustanova čiji je cilj zaštita društvenog poretka sredstvima prinude i prisile. Ali, država je i društvena institucija koja nastoji da obezbijedi “pristanak” masa pomoću različitih tzv. “ideoloških aparata države”, odnosno različitih institucija socijalizacije individua. Država nije samo institucija artikulacije represije, nego i institucija ostvarivanja “pristanka” masa na određeni tip vladavine. Riječ je o fenomenu tzv. „proširene države“, tj. postojanja države kao represivne i nerepresivne, socijalizirajuće institucije.

Jedna je represivna, odnosno prinudna i prisilna uloga države, dok je druga ideološka i “socijalizirajuća”. Društvo i država su „sastavljeni“ od dvije dimenzije - političke i građanske, odnosno od političkog i građanskog društva.

Područje države i društva u okviru kojeg se vrši *prisila* je - **“političko društvo”**. To je sfera ili područje sastavljeno od javnih institucija kao što su vlada, parlament, skupština, sudstvo, armija, policija, zatvori, koje neposredno primjenjuju vladavinu. Obično se za “političko društvo” ističe da je tzv. “država”, odnosno „noćni čuvar”. Ali, država se ne može samo temeljiti na represivnom aparatu svoga

postojanja, tj. na djelovanju institucija i sredstava “političkog društva” koje postoji tako što je određeno “građanskim društvom”, odnosno civilnim društvom.

Civilno društvo predstavlja „kompleks posredničkih udruživanja koja se nalaze između pojedinca i države“ uključujući u sebe „i druge dobrovoljne skupine.“⁷

Potpunije rečeno, za civilno društvo se može reći da predstavlja „područje koje je dobrovoljno, samogenerišuće, (uglavnom) samo-izdržavano (*self-supporting*), autonomno od države i u okviru legalnog poretka ili skupa zajedničkih pravila“. Ono „uključuje kolektivno djelovanje građana u javnoj sferi, kojim oni izražavaju svoje interese, želje i ideje, razmjenjuju informacije, postižu zajedničke ciljeve, postavljaju zahtjeve državi i pitanja odgovornosti državnih činovnika.“ To je „prostor (politički) neprinudnog udruživanja ljudi kao i niz mreža odnosa - formiranih za svrhe porodice, vjere, interesa, i ideologije“, odnosno područje „socijalne interakcije između ekonomije i države“, i „civilni prostor“ između vlasti i privatnog sektora.⁸

Područje tzv. “*građanskog društva*” je područje koje ima izuzetnu važnost za obezbjeđivanje *idejnog, duhovnog, hegemonijskog i političkog uticaja* kako države, tako i svake druge političke grupe koja ili želi da dominira u društvu, ili da na

⁷ N. Beri, *Uvod u modernu političku teoriju*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2007, str. 7.

⁸ D. Vujadinović, *Pojam civilnog društva u savremenom kontekstu*, u: *Između autoritarizma i demokratije: Srbija, Crna Gora, Hrvatska*, knj. II, *Civilno društvo i politička kultura* (Ur. D. Vujadinović, L. Veljak, V. Goati, V. Pavićević), „CEDET“, Beograd, 2004, str. 16.

njega utiče. Država vrši vlast i vlast je suštinsko svojstvo države koju ona ostvaruje pomoću prinude: fizičke (vojska, policija, sudstvo, zatvori), moralne i simboličke prinude. A da bi ona uopšte mogla da raspolaze instrumentima sile, prisile i prinude neophodno je da njena vlast bude *legitimna* i *suverena*: legitimna vlast podrazumijeva dostojnost jednog poretka da bude priznat a suverena vlast podrazumijeva nezavisnost i neprikosnovenost u pogledu donošenja zakona, odlučivanja o bitnim pitanjima kao što su: rat, mir, porezi i sl. Suverenost državne vlasti ostvaruje se pomoću složenih institucija državne organizacije odnosno državnog aparata.

Građansko ili civilno društvo predstavlja oznaku za civilno ili građansko područje (proizvodnje, rada, vlasništva, porodice, obrazovanja, komuniciranja) koje je različito i odvojeno od države. Ono je nerepresivno područje društva jer postoji kao zajednica privatnih ljudi, slobodan i od politike različit prostor i prostor koji se brani od države koja raspolaze represijom: pravno-institucionalizovanom moći upotrebe fizičke prisile u cilju održanja poretka.

Civilno ili građansko društvo se najčešće određuje kao područje koje je autonomno u odnosu na državu, a koje u sebe uključuje djelovanje građana koje može da utiče na centre državne moći. „*Civilno društvo* (engl. *civil society*), povezan splet različitih oblika ljudskog udruživanja i organiziranja koji su u većoj ili manjoj mjeri nezavisni od države kao institucije koja ima monopol sile. Autonomna sfera javne, ali i privatne djelatnosti pojedinaca koju ne nadzire država. To je oblast vaninstitucionalnih aktivnosti građana koje se izražavaju posredstvom

decentralizacije, samouprave, širenja lokalne i regionalne autonomije.“ Ili, „građansko društvo je više od mješavine raznih oblika povezivanja, ono se takođe odnosi na kvalitet – civilnost – bez koje se okolina sastoji od zavađenih frakcija, grupa i spletki. Civilnost podrazumijeva toleranciju, volju pojedinca da prihvati oprečne političke stavove i mišljenja u društvu. Civilnost je kalup razmišljanja.“⁹

Značajna ideja o “građanskom društvu” koje se nalazi u opoziciji prema “političkom društvu”, odnosno državi u užem smislu riječi, ima svoje korijene u ranijim stoljećima. Ubjeđenje da je društvo starije od upravljačke vlasti i da se upravljačka vlast temelji na ugovoru a društvo na prirodnim slobodama čovjeka – imalo je svoje značajno mjesto u teorijskim mišljenjima doba prosvijećenosti. Sasvim se jasnim pokazalo da je shvatanje građanskog društva kao zajednice slobodnih i jednakih građana – kao što je apostrofirano u francuskoj Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina (1789) – bilo od velikog značaja u borbi protiv despotizma. U tom smislu naglasak se stavljao na ljudska prava, ali i na ulogu i značaj javnog mnjenja, udruženja i partija koje se ne bore samo protiv države, nego i protiv apsolutističke monarhije. Upravo, na temelju toga su u prvi plan izbili republikanstvo i ustavna monarhija koji će u svakom pogledu bolje garantovati ljudska prirodna i ugovorna prava te na osnovu kojih će tadašnja društva moći postati građanskim državama.

Civilno, ili građansko društvo je sastavljeno od mnogobrojnih tzv. “privatnih” institucija

⁹ S. Lavić, *Leksikon socioloških pojmova*, „Fakultet političkih nauka“, Sarajevo, 2014, str. 120; *Civil Society and Democracy*, (Ed. By C. M. Elliott), Oxford University Press, 2003, p. 17.

(porodice, škole, sredstava informisanja, kulturnih, sportskih, naučnih i drugih institucija) kojima se ostvaruje prevlast, pristanak, “konsenzus”. Ono pripada onom području na kojem se sučeljavaju različite ideologije, obezbjeđuje konsenzus i uspostavlja kulturna i politička dominacija (hegemonija). U njemu vladajuće grupe pretenduju na zadržavanje ideološke i političke dominacije, a podređene grupe na njihovo osvajanje. Civilno društvo je područje koje je zaštićeno od države i u kojem pojedinci slobodno formiraju razna udruženja preko kojih zadovoljavaju svoje potrebe i interese. Civilno društvo je neka vrsta medijatora između države i društva u kojem se formiraju udruženja kao nosioci javnog mnjenja i kao akteri ili promoteri civilnog društva.

Time se jasno pokazuje da se država ne može isključivo shvatiti u instrumentalnom smislu kao nekakva “diktatura oligarhije” ili “diktatura manjine”, mada se ne može zanemariti njena represivna uloga (jer država kroz “političko društvo” obezbjeđuje funkciju vladavine i održavanja vlasti). Ipak treba napomenuti da je država takva društvena grupa, institucija i ustanova koja nastoji da kroz “građansko društvo” ostvari proces ideologije i političke socijalizacije kako bi preko obezbjeđenog “pristanka” masa legitimisala postojeći poredak. Tako se pokazuje da država reguliše ravnotežu između pristanka i prinude, da je ona “arhitekta konsenzusa”. Istovremeno se pokazuje i to da u pojam “države” spada ne samo “politička država” nego i “građansko društvo” te da je država jednaka “političkom društvu” plus “građanskom društvu” odnosno “hegemonija oklopljena pritiskom”. Drugim riječima,

država raspolaže dvostrukim aparatima uticaja: “ugnjetačkim” i “ideološkim”. Sami “državno ugnjetački aparati” (vlada, administracija, policija, armija, sudstvo, zatvori) pripadaju javnom području i funkcionišu na prinudi, prisili, sili pa i nasilju, dok “državni ideološki aparati” (porodica, škola, sredstva informisanja, kulturne i naučne institucije, crkve) najvećim dijelom pripadaju “privatnom području” i funkcionišu na ideologiji.

Građansko ili civilno društvo je veoma značajno upravo zato što u državi i u društvu ima značajnu *kritičku*, *osveščavajuću* i *kontrolnu* ulogu i funkciju. Kao „najšira društvena škola demokratije“ i javnosti, civilno društvo ima i *edukativnu* funkciju. Ono u društvima koja su siromašna i nedovoljno razvijena može imati i *solidarističku* funkciju, a takođe ima i *integrativnu* i *stabilizirajuću* funkciju u društvima koja su kulturno, religijski i etnički heterogena. Jednom riječju, civilno društvo ima *civilizirajuću* funkciju.¹⁰

Tako se pokazuje da vlast, borba za vlast, njenu izmjenu ili njeno održanje, njeno dokidanje ili održavanje, je pojava koja neposredno izražava samu suštinu političkih i pravnih odnosa kao odnosa između društva i države, i društvenih grupa u odnosu prema državi i društvu. Vlast je proces kojim se pomoću sankcija utiče na djelatnost drugih; legitimni regulator upotrebe fizičke sile na jednoj teritoriji; monopol legitimnog fizičkog nasilja, odnosno, legitimna upotreba prinude. Jedna od najvažnijih karakteristika vlasti je ta da je vlast odnos u kojem je

¹⁰ V. Pavlović, *Uloga civilnog društva u razvoju demokratskih institucija*, u: *Budućnost civilnog društva u Srbiji*, (Ur. Ž. Paunović), Beograd, 2007, str. 20-21.

jedan subjekt nadmoćan drugom, odnos koji omogućava da jedan drugog pokorava i određuje njegovo ponašanje. Vlast znači privilegiju i dužnost da se donose odluke, da se izriču presude u slučajevima rasprave ili neslaganja, a takođe moć sprovođenja tih odluka. Stoga, bez nje ne može da bude ni jedna jedina institucionalna organizacija. Svaka vlast podrazumijeva postojanje određene prinude koja se može obavljati sredstvima fizičkog uticaja ili sredstvima moralnog i simboličkog i uopšte duhovnog uticaja. Tendencija državne vlasti je njeno širenje te, upravo zato, treba istaknuti značaj ograničavanja vlasti. Problem ograničavanja vlasti nije niti teorijski niti politički nov fenomen. Treba se samo prisjetiti Monteskijsa koji je rekao da “vlast zaustavlja vlast”. I on, kao i mnogi drugi teoretičari, smatrali su da je podijeljena vlast slaba jer se ne može samovoljno apsolutno i neograničeno društvu nametnuti. Tako se formirala *teorija podjele vlasti* koja je, suprotno *teoriji jedinstva vlasti*, isticala neophodnost dijeljenja vlasti između više organa, gdje postoji relativna samostalnost jednih u odnosu na druge. Vlast je nešto što se može vrednovati tako što se može reći da je ona ta koja doprinosi ili ne doprinosi ostvarenju univerzalnih ljudskih vrijednosti, slobode, pravde i dobra. Upravo zato je osnovni cilj onih koji vladaju da svoju vlast prikažu ispravnom i pravičnom, tj. da je opravdaju tako što će joj pribaviti **legitimitet**. Prema tome, postavljanje pitanja vrijednosti vlasti zapravo znači postavljanje pitanja njenog legitimiteta. Legitimna vlast je vrijednosno pozitivna i priznata vlast, pravno izabrana i realizovana sa raspolaganjem legitimne upotrebe sile. I, kao legitimna, vlast mora obezbjeđivati pristanak,

odnosno konsenzus onih koji su je izabrali, a nad kojima se vlada.¹¹

Po svojoj suštini, legitimna vlast podrazumijeva dostojnost jednog porteka da bude priznat, a suverena vlast podrazumijeva nezavisnost i neprikosnovenost u pogledu donošenja zakona, odlučivanja o bitnim pitanjima, kao što su rat, mir, porezi, itd. Legalitet, legalnost ili zakonitost (l. *lex* – zakon), podrazumijevaju postojanje načela (zakonitosti ili legaliteta) prema kojem svaki akt upravne ili sudske vlasti bude utemeljen na zakonu. Ovim načelom se osigurava pravna sigurnost. Treba posebno napomenuti da se pojam legitimiteta nalazi i u uskoj vezi sa još jednim značajnim pojmom, a to je: *legalitet*. Da bi vladavina bila pravična i valjana, ona mora istovremeno biti legitimna i legalna. Legitimnost se odnosi na njenu prihvaćenost, a legalnost na usaglašenost sa zakonima, na ono što je “zakonom uređeno”, “što je u skladu sa zakonom” i što je “zakonom valjano”: princip legaliteta je princip ustavnosti i zakonitosti. Legalnost i legitimnost podrazumijevaju to da se poredak temelji na određenim pravnim zakonskim vrijednostima, na načelu prava i zakona, a ne ličnosti ili nekog tijela. U krajnjoj liniji, kategorije legitimnosti i legalnosti predstavljaju bitne faktore ograničavanja vlasti. Ali, treba napomenuti da postojanje legitimne vlasti ne zavisi od legitimiteta jer pored legitimne moguće je i postojanje *nelegitimne vlasti* (diktature, tiranije, uzurpacije). Politička vlast je *legitimna* ako se temelji na dobrovoljnom pristanku, ako se prihvata, ako joj se

¹¹ V. Milić, *Država*, u: *Sociološki rečnik* (Prir. Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007, str. 101-102.

od strane stanovništva pruža podrška smatrajući je opravdanom ili nužnom. Legitimna vlast podrazumijeva postojanje vlasti čije je djelovanje opšteprihvaćeno i to ne samo iz straha, običaja, interesa ili nečeg drugog, nego i iz ubjeđenja da je ona “dobra” i “valjana” pa, prema tome, i opravdana. Kada je svojevremeno Ruso rekao da “najjači nikada nije dovoljno jak da bi uvijek bio gospodarem, osim ako svoju moć ne preobrati u pravo, a pokornost u dužnost”, to upravo ističe značaj legitimiteta u međusobnim odnosima između onih koji vladaju i onih nad kojima se vlada. Legitimna vlast ima potrebu za *legitimacijom*, a legitimacija je proces dokazivanja legitimnosti. Zato je problem legitimacije stalni problem vlasti jer je ona treba stalno obezbjeđivati. Tako je pitanje legitimnosti povezano sa pitanjem *stabilnosti* ili trajnosti političke vlasti, poretka i države. Istorija nas uči da se vlast ne može isključivo temeljiti na “bajonetima” i nasilju, nego i na obezbjeđivanju saglasnosti. Vlast je legitimna ukoliko je trajnija i stabilnija i ukoliko se temelji na saglasnosti onih nad kojima se vlada, a *kriza legitimnosti* nastupa kada nastaju problemi sa socijalnom kontrolom, socijalnom integracijom i stabilnošću poretka. Vlast može biti i *ilegitimna*. Grčka politička teorija je ovakvo političko stanje odredila pojmovima “*anomia*” i “*pleonexia*”, pojmovima koji se odnose ne samo na postojanje nepravičnog zakona, odnosno zakona koji nije utemeljen na pravdi, nego i na stanju u kojem pravne norme i društvene vrijednosti nemaju autoriteta; ilegitimna vladavina je personalizovana vladavina čovjeka a ne zakona i političkih institucija; ilegitimitet se odnosi se na stanje za koje narod kaže

da nema više pravde, nema više poretka, nema više države. U pojedinim slučajevima vlast može funkcionisati u obliku *kvazilegitimiteta*. To podrazumijeva stanje u okviru kojeg su ljudi poslušni vladavini ne sumnjajući u njenu stvarnu prirodu – oni mogu biti poslušni vladavini i da ne posumnjaju u njenu stvarnu prirodu, vjerujući da je ona drugačija od one kakva ona jeste. Takođe, u društvu može postojati stanje *prelegitimiteta* – kao stanje uspostavljanja novog tipa legitimiteta, onog kojim se zamjenjuje prethodni oblik; stanje prelegitimiteta je “privremeno” i “vanredno stanje”- ono predstavlja najopasniju situaciju u kojoj se može naći neki politički poredak, a odnosi se na stanje u kojem se narod privikava na novi tip i nove principe političke vladavine; prelegitimitet je “legitimitet u pelenama”.

Politički pojam „vlasti“ neodvojiv je od pojma „legitimiteta“. Princip legitimiteta podrazumijeva to da se vlast prihvata ne samo iz navike ili običaja, nego i iz uvjerenja u njegovu valjanost, opravdanost i ispravnost. Legitimizacija društvenog i političkog poretka ne obezbjeđuje se samo prinudom, prisilom i represijom, nego i medijima, sredstvima i vrijednostima kulturne i političke socijalizacije. I preko jednog i preko drugog nivoa, tj. preko kulture kao „načina života“, obezbjeđuje se pristanak „masa“ i prevlast vladajućih političkih elita. Ali legitimitet nije politička konstanta koja jednom obezbijedena podrazumijeva stalnost postojanja. Jer, iskustvo pokazuje da se nijedna vlast dobrovoljno ne zadovoljava materijalnim ili samo afektivnim ili samo vrijednosno racionalnim pobudama kao osnovom za svoje dalje postojanje već, naravno, svaka vlast

pokušava da probudi vjeru u svoju legitimnost i da je održava.

Iz samog određenja pojma države proizlaze i njene ***karakteristike*** i ***funkcije***.

Ono što državu bitno određuje odnosi se na njen prostor uticaja. Ona ima teritorijalni karakter, odnosno njena vlast ima *određene granice*. Države pretenduju da imaju „pravo na teritorije“, centralnu vlast radi kontrole, kao i *monopol prinude*, odnosno *kontrole nad sredstvima represije, prisile i sile*. Država svoju obaveznu snagu dobiva od prava i na taj način ostvaruje *suverenost* i, konačno, ona želi da sebi pribavi *legitimitet*, odnosno „ističe svoje pravo na legitimitet jer ona odražava i/ili predstavlja stanovišta i interese svih građana.“¹²

Kao što se vidi, država raspolaže vlašću i njena vlast je najmoćnija u društvu jer je i država najmoćnija društvena grupa. Državna vlast se vrši pomoću različitih sredstava represivnog i ne represivnog karaktera - propagandom, socijalizacijom, te prinudom, fizičkom (pomoću zatvora, policije, vojske); pravnom prinudom, tj. pomoću zakona, pravila, propisa, i duhovnom i simboličkom prinudom (grbovi, zastave, koračnice). Zato se kao bitna *obilježja državne vlasti* mogu navesti: *suverenitet* - kao svojstvo državne vlasti koje se ogleda u njenoj nezavisnosti, samostalnosti i neograničenosti; državna vlast je viša od svih drugih vlasti i obuhvata tri bitna elementa: *nezavisnost* (nije

¹² N. Beri, *Uvod u modernu političku teoriju*, „Službeni glasnik, Beograd“, 2007, str. 80; D. Held, *Moderna država i diskurs o suverenitetu*, u: *Koncepti i problemi političke teorije: izvori*, (Priredili: Nenad Kecmanović, Bojan Vranić), „Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa“, Beograd, 2009, str. 69.

obavezna da sluša zapovijesti bilo kakve strane vlasti); *suprematiju* (da ima najvišu vlast na svojoj teritoriji), i *pravnu neograničenost* (što znači da država može donositi kakve god hoće odluke); *javni karakter* (javna vlast) – temelji se na javnom, odnosno političkom području društvenog života; *vezanost sa pravom* (pravna vlast) – stvara i primjenjuje pravo, i djelovanje joj je ograničeno pravnim poretkom.

Napomenuli smo da država ima i određene **funkcije**, a tri su bitne – zaštita fizičke bezbjednosti građana, zaštita slobode građana, i „elementarno socijalno osigurenje podanika.“¹³

Država ima unutrašnje i spoljne funkcije. U **unutrašnje funkcije države** spadaju *ekonomska funkcija* (ostvarenja organizacije ekonomskih procesa), *socijalna funkcija* (obezbjeđivanja neophodnih radnih mjesta, otvaranja zdravstvenih ustanova, ustanova za stare, bolesne i nemoćne, invalide, nezaposlene, siromašne), *pravna funkcija* (obezbjeđenja zaštite poretka i stvaranje pravnih normi regulacije društvenih odnosa), *kulturno-vaspitna funkcija* (zadovoljavanja kulturnih potreba sa ciljem ostvarenja stvaralaštva i samoaktualizacije). Takođe, postoje i **spoljne funkcije države** koje se odnose na njenu saradnju sa drugim državama, kao i na njenu *funkciju odbrane*. Osnovna funkcija države je *integrativna*, a zatim *posrednička* i *upravljачka*.¹⁴

Dakle, država ima *društvenu funkciju*, što znači da država održava društveni red i ostvaruje

¹³ N. Kecmanović, *Politika, država i moć*, „Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa“, Beograd, 2010, str. 115.

¹⁴ Z. Milošević, *Otkrivanje države*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010, str. 137-138.

društveni integritet, koheziju i zaštitu društva iznutra, i od uticaja izvana, te povezuje svoj poredak sa vanjskim. Država ima *političku* funkciju, tj. funkciju obavljanja političke vladavine i političkog upravljanje društvom instrumentima državne prinude. Njena *pravna* funkcija implicira organizovanje političke vladavine putem sistema pravne prinude i pravnih normi, te obezbeđenja poštovanja normi i nametanje sankcija za njihovo ne poštivanje. Konačno, njena *ekonomska* funkcija se odnosi na zaštitu ekonomskih interesa državnim instrumentima zaštite.

Država je značajna društvena ustanova, ona je dio društva koji se izdiže „iznad“ njega jer raspolaze političkom moći kojom vrši prinudu u društvu i nad društvom. Prinuda se obavlja prije svega putem sredstava fizičke prinude i dopunjava sredstvima moralne i simboličke prinude. Država vrši vlast a vlast je suštinsko svojstvo države koju ona ostvaruje pomoću prinude: fizičke (vojska, policija, sudstvo, zatvori), moralne i simboličke prinude.

U savremenim globalizacijskim kretanjima država teško uspijeva da obezbijedi sve ove funkcije jer je njena **suverenost ograničena** a **dersuverenizacija** veoma izražajna. Opstanak, moć i snaga jedne države kao društvene grupe su *određeni čitavim nizom faktora* kao što su: teritorij (veličina, topografija), prirodni uslovi (geografski i klimatski uslovi u kojima živi društvo koje sebi formira državu, prirodni resursi, bogatstva i izvori energije), društveni uslovi (demografski faktori – broj stanovnika i polna struktura stanovnika, odnos nataliteta i mortaliteta, zdravstveni uslovi života); stepen ekonomske, političke i kulturne razvijenosti, kao i etike rada, klasna strukturisanost; nacionalna

homogenost i integrisanost u društvo ili nacionalna heterogenost, nacionalizam i etnički sukobi, demokratičnost ili nedemokracija (političkog sistema), kulturni i psihološki uslovi (kulturna etika, identifikacija sa društvom i državom, osjećaj kolektivnog identiteta), spoljni uslovi (uticaj neposrednog društvenog i državnog, ali i šireg okruženja, tzv. “međunarodne zajednice” i globalnih institucija moći).

Dakle, suverenost države je determinirana nizom faktora uticaja, kao što je, s druge strane posmatrano, i desuverenizacija određena uticajima tih faktora.

2.

**SUVERENOST
I DESUVERENIZACIJA**

Pojam suverenosti

Ideja *suvereniteta* je čvrsto „povezana sa idejom moderne države.“¹⁵

Što se podrazumijeva pod pojmom *suvereniteta* (fr. *souveraineté* – vrhovna, neograničena vlast, državna nezavisnost, neprokosnovenost), *suverene vlasti*, odnosno pod pojmom *državne suverene vlasti*?

Pod pojmom *suverenosti* se podrazumijeva „vrhovna pravna vlast države da donosi i provodi zakone unutar određenog područja i kao posljedica toga, nezavisnost od vlasti bilo koje druge države i jednakosti sa njom na osnovi međunarodnog prava.“¹⁶

Prema drugom shvatanju, *suverenitet* predstavlja „nov način mišljenja o starom problemu: o prirodi vlasti i vladavine“. A, „kada se do tada ustanovljeni oblici više nisu mogli podrazumevati, ideja suvereniteta je uspostavila novu kopču između političke vlasti i načina vladanja. U borbi između crkve, države i zajednice suverenitet je pružao alternativni način shvatanja legitimnosti zahteva za posedovanjem vlasti.“¹⁷

¹⁵ D. Held, *Moderna država i diskurs o suverenitetu*, u: *Koncepti i problemi političke teorije: izvori*, (Priredili: Nenad Kecmanović, Bojan Vranić), „Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa“, 2009, str. 65.

¹⁶ H. Morgenthau, *Suverenost*, u: *Hrestomatija političkih znanosti*, Zagreb, 1971, str. 214.

¹⁷ D. Held, *Moderna država i diskurs o suverenitetu*, u: *Koncepti i problemi političke teorije: izvori*, (Priredili: Nenad Kecmanović, Bojan Vranić), „Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa“, Beograd, 2009, str. 65-66.

Državna vlast se obično određuje kao suverena vlast, a to određenje od Bodena implicira vlast koja je „apsolutna i trajna“.

Vestfalski mirom (1648) utemeljeni su osnovni principi, koji se odnose na suverenost nacija. Jer, „svet je podjeljen na suverene države koje ne priznaju bilo kakvu višu vlast“. Otuda značaj pravne jednakosti svih država i nacija pred zakonom; obavezujućost međunarodnih ugovora među državama; neintervencija jedne države u unutrašnje stvari druge države.¹⁸

Iako su *Vestfalskim mirom* i *Vestfalskim ugovorom* države ostvarile pravnu jednakost i obavezale na ne miješanje u stvari druge države, ipak se države, a posebno one moćne, veoma često miješaju u stvari drugih država. Tako se stvarna nejednakost nametnula proklamovanoj pravnoj jednakosti od strane *Vestfalskog ugovora*. Geopolitičkom izgradnjom bipolarnog, a potom i monopolarne svijeta, kao i pod uticajem snažnih globalizacijskih procesa, stvari se još i više radikalizuju tako da se izvorni koncept suverenosti mijenja i transformira.

Suverenost je „poprimila novi oblik, koji se sastoji od niza nacionalnih i supranacionalnih organizama ujedinjenih jedinstvenom logikom vladavine“. Ovaj „novi oblik suverenosti“ neki nazivaju *Imperijem* i on za njih nije isto što i *imperializam*. Ističu da su „teritorijalne granice nacije uokvirivale“ onaj centar „moći iz kojeg se vršila vladavina nad vanjskim stranim teritorijima

¹⁸ D. Held, *Demokratija i globalni poredak: od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1997, str. 99.

putem sustava kanala i zapreka koje su izmjenično olakšavale i otežavale tijekom proizvodnje i kolanja. Imperijalizam je stvarno bio proširenje suverenosti evropskih nacionalnih država izvan njihovih granica“. Ali, za razliku od imperijalizma „Imperij ne uspostavlja nikakvo teritorijalno središte moći i ne oslanja se na utvrđene granice ili zapreke. On je *decentrilizirani* i *deteritorijalizirajući* aparat vladavine koji postepeno uključuje cijelo globalno područje unutar svojih otvorenih granica koje se sve više šire. Imperij upravlja hibridnim identitetima, elastičnim hijerarhijama i mnogostrukim razmjenama putem zapovjednih mreža koje se lako prilagođavaju“. U odnosu na imperijalizam, Imperija se odlikuje time da "nijedna nacija neće biti svjetski vođa onako kako su to bile moderne evropske države". Imperij se temelji na „aparaturi imperijalnog zapovijedanja“ koja se sastoji „od tri različita trenutka: jednoga uključivoga, drugoga diferencijalnoga i trećega upraviteljskoga“; prvi manifestuje „velikodušno, liberalno lice Imperija“, gdje su svi „dobrodošli unutar njegovih granica bez obzira na rasu, vjeru, boju, spol, spolne sklonosti i tako dalje. U svom uključivom momentu, Imperij je slijep na razlike; on je potpuno ravnodušan u svome prihvaćanju“; drugi nivo „aparature imperijalnog zapovijedanja“, odnosno „imperijalnoga nadzora, njegov diferencijalni moment, uključuje potvrđivanje prihvaćenih razlika unutar imperijalnoga područja“, ali razlike „koje ne izazivaju sukobe“; treći se odnosi na to da „Imperij najčešće ne stvara podjelu već priznaje postojeće ili moguće razlike, pozdravlja ih i upravlja s njima unutar opće ekonomije

zapovijedanja. Trostruki imperativ Imperija je udružiti, razlikovati, upravljati.¹⁹

Završetkom Drugog svjetskog rata Sjedinjene Države su izašle veoma snažne, i nakon propasti SSSR-a, postale glavni hegemon i *Imperija* (Hart i Negri). Nakon Bretonvudskog sporazuma *Imperija* zadobiva privilegovan položaj jer zlato i dolar postaju ekvivalentnim oblicima univerzalnog novca. Vrijednost američkog dolara nije pokrivena realnom proizvodnjom, nego sada zavisi od sposobnosti američke *vojske* da kontroliše svjetsko tržište i rezerve energije. Privilegovani položaj će još biti čvršći stvaranjem finansijske oligarhije u Njujorku i Londonu koja postaje dominantna u svjetskom poretku kapitala u kojem je izostala kontrola novca od strane nacionalnih država. Ta dva elementa – uloga dolara kao svjetskog novca i stvaranje moćne finansijske oligarhije – zajedno sa političkim upravljačima iz SAD (*Imperija*) počinju da „djeluju kao savezničke frakcije jedne te iste svetskosistemske elite.“²⁰

Ono što je za *Imperiju* karakteristično jeste to da nacija ili nekoliko njih *kontrolise* i *eksploatise* ostale nacije i države. Ako je *suverenost* bila vezana za modernu državu, u postmodernoj imperiji nije nešto konačno i završeno, već nešto što je u stalnom procesu nastajanja. Ona nema ni geografske ni teritorijalne granice i zasnovana je na trostrukom

¹⁹ M. Hardt, A. Negri, *Imperij*, „Arkzin - Multimedijalni institut“, Zagreb, 2003, str. 8-9, 170-173.

²⁰ J. Elzser, *Nacionalna država i fenomen globalizacije – kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize*, „Jasen“, Beograd, 2009, str. 50; S. Antonić, *Svetskosistemiški aspekti krize i Srbija*, „Politeia“, br. 1, 2011, str. 204-205.

imperativu: nastojanju da obuhvati sve što može – nastupa „demokratski“ i sa „liberalnom maskom“ (Dž. Ricer) a u stvari „ona stvara iznivelisani svet u kome se razlike, otpori i sukobi eliminišu“; pravi razliku i afirmiše razlike – razlike na kulturnom nivou se slave ali se pravno i sudski ignorišu, i hijerarhizuju razlike i upravljaju njihovom hijerarhijom.

Ovaj hijerarhizovani stratifikacioni sistem svjetske finansijske oligarhije izgleda tako da se na vrhu nalazi finansijska oligarhija iz Njujorka i Londona, zajedno sa političkom elitom iz Vašingtona, zatim slijede finansijske oligarhije Evrope sa „političkim pomagačima“ iz Brisela, a na dnu se nalaze mjesna kompradorska elita, lokalni političari, novinari i ekonomisti čiji je osnovni zadatak da pretvore lokalno stanovništvo u mirnu i poslušnu radnu snagu.²¹

Problemi sa suverennošću država, „nacionalnih država“, „nacija-država“ se dramatišu i komplikuju u okvirima postojanja moćnih država i globalnih institucija moći.

Moderno doba je doba suverenizacije ali, isto tako, i desuverenizacije. Zapravo, suverenitet savremenih država je erodiran i doveden u pitanje jer mnoge savremene globalne probleme (krize, ratove, terorizam, etničke i konfesionalne konflikte), nikako ne mogu da rješavaju pojedinačne države ni u sopstvenim teritorijalnim granicama. Globalizacija

²¹ S. Antić, *Svetskosistemski aspekti krize i Srbija*, „Politeia“, br. 1, 2011, str. 205-206. Kako ekonomska globalizacija denacionalizuje nacionalne ekonomije i koja je uloga imperijalnih gradova u tome, vidjeti u: S. Sassen, *Gubitak kontrole (suverenitet u doba globalizacije)*, „Beogradski krug“, Beograd 2004, str. 76.

problema stvara potrebu za globalizacijom rješavanja tih problema, što se, naravno, odražava i na fenomen državne suverenosti.

Takođe, globalna bezbjednost je ugrožena zato što se i rizici od isticanja **prava na samoopredjeljenje** sve više povećavaju. Nakon Drugog svjetskog rata je broj nezavisnih država je u Evropi sa 7 povećan na 25 država, a u svijetu sa 75 na preko 180 država. U godini osnivanja Ujedinjenih nacija (1945) na svijetu je bila 51 zemlja; 1960 – 100; 1984 – 159; 1992 – 172; 1994 – 192. I taj proces pojave novih država je u tendenciji rasta. Neki smatraju da bi, zbog sve izraženije želje za nezavisnošću, do kraja ovog vijeka taj broj novih zemalja mogao iznositi čak 300, a u budućnosti i 1.000 zemalja.²²

Erozija suverenosti i desuverenizacija

Šta se događa sa savremenim državama i njihovim suverenitetom u našem globalizovanom svijetu? Da li su države sposobne i moćne da odbrane svoju suverenost u odnosu na sve izazove i moći koji dolaze ne samo izvana, nego i iznutra.

Suverenost modernih država je erodirana, „potkopana“, „promijenjena“, „narušena“, „transformisana“, čak i „prevaziđena“.

²² J. Bredšo, M. Valas, *Stvarnost nejednakosti; priče iz celog sveta*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Prir. V. Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003, str. 285.

Neki smatraju da država nije transformisana, već *prevaziđena*.

Pod velikim uticajem globalizacije svijet u kojem živimo se veoma promijenio. U ovim promjenama osnovna ekonomska jedinica ekonomije nije više država, odnosno nacija-država, nego je to, globalno posmatrano, *regija*. Ranije su se ekonomije i nacija-država zajedno izgrađivale i imale međusobne odnose koji često nisu bili dobri. U našoj istoriji je „nacija-država uljez koji se nedavno pojavio“. Boden je kao državne zajednice posmatrao male političke zajednice koje su među sobom bile suprostavljene, a da bi takve nacije-države opstale, bila je neophodna *birokratija* koja bi policijski, administrativno, poreski, carinski i vojno štitila ovakve političke zajednice kao nacije-države. Ali, zato je sada trebalo oporezivanje, odnosno bili su potrebni porezi, što je naciju-državu poskupilo. Nakon toga se pokazalo da su za siguran uspjeh nacije-države neophodni *merkanilizam* i *protekcionizam* koji bi štitili njenu ekonomiju. Ekonomski posmatrano, merkantilizam je bio „sramota“, a protekcionizam „jedan od najstrašnijih i najrazornijih ekonomskih `asistenata`“. A, negdje od XIX. vijeka su nacije-države privlačili reprezentativni ukrasi i simboli (himne i zastave) i drugi „brendovi nacija-država“ zasnovanih na lojalnosti i *odanosti*. Ovim „neophodnim“ komponentama „nacije-države“ treba pridodati još jedan, a on se odnosi na *teritorijalnost*. Sada je bila potrebna i jedinstvena *valuta*, nacionalna *banka*, kao i nacionalna *vazдушna kompanija*. Kasniji scenario je pokazao da se već od kraja XIX. vijeka „ideja nacije-države“ iz Evrope brzo izvozi na druga kontinentalna područja mada se konstituisanje nacija-država često

odvijalo uz pomoć konflikata, sukoba i ratova. Što se tiče ekonomije, nacije-države su ih u XX. vijeku nastojale učvrstiti, ali tako što su potpuno pogrešno izgrađivale nekonkurentne industrije kao „zamjenu za uvoz“. Države su pogrešno „okrenule leđa vanjskom svijetu“, nisu podržavale mada je proces industrijalizacije već zavisio od „kapitala izvana“. Zbog toga su se neke nacije-države okrenule „ostatku svijeta“ smatrajući da će na taj način uspješno riješiti sopstvene ekonomske probleme. Ali, rješenje problema treba tražiti u *regionalnoj integraciji*.²³

Postoje gledišta koja ističu da država nije prevaziđena, nego je *transformisana*. Ova transformacija država i njihovih suverenosti je rezultat postojanja i uticaja globalnih institucija moći (UN, EU, finansijskih institucija, transnacionalnih korporacija). Iako su države transformisane, ipak one još postoje utičući, u mjeri u kojoj im dozvoljavaju njihove nadležnosti, na ekonomske i poslovne odluke. I, mada su neki smatrali da će država nestati sa političke i društvene scene, ona i danas postoji, a danas ima i više država nego u ranijem periodu.²⁴

I ne samo što ih danas ima više nego što ih je bilo, nego se pretpostavlja da će ih u budućnosti - bez obzira što će neke i nestajati - biti i više.

Državna moć je transformisana, a ova transformacija je posljedica uticaja globalizacije. Transformacije državne moći je efektuirana u obliku *denacionalizacije države*, koja podrazumijeva ne samo razvlašćivanje i erodiranje državnog aparata

²³ K. Ohmae, *Nova globalna pozornica, izazovi i prilike u svijetu bez granica*, „Mate“, Zagreb, 2007, str. 81 i dalje.

²⁴ K. Dodds, *Geopolitika*, „Šahinpašić“, Sarajevo/Zagreb, 2009, str. 69.

moći, nego i njegovo prebacivanje na izvan-državno transnacionalno, supranacionalno ili subnacionalno područje; Takođe, ova transformacija državne moći je evidentna i u obliku *denacionalizacije političkih režima* u okviru kojeg je evidentan prelazak sa pojma *vlade* na pojam *vršenja vlasti*, odnosno prelazak sa centralnog modela vlasti na oblike *partnerstva* sa izvan-državnim oblicima udruživanja: vladinim, ne vladinim i paravladinim u okviru kojih ima ulogu koordinatora. Transformacija državne moći se manifestuje i u obliku *internacionalizacije nacionalne države* a koji pokazuju postojanje sve većeg uticaja nedežavnih, izvan-državnih, međunarodnih faktora koji se temelje na *Vašingtonskom konsenzusu*. Transformisana država se manifestuje kao *slaba država* suprotstavljena građanskom društvu za koju je ono neprijatelj. U tom pogledu *liberalna demokratija* se temelji na konsenzusu o slaboj državi, *vladavini zakona i pravosudnog sistema*, ali koji su samo prilagođeni vladavini i liberalizaciji tržišta, investicija i finansijskih sistema, privatizaciji, privatnoj inicijativi. Osim toga, na globalnom području značajnu ulogu igraju transdržavni i *nadržavni oblici vladavine* (međunarodnih političkih organizacija, ekonomskih i finansijskih institucija moći, nadnacionalnih blokova, „globalnih istraživačkih centara“, „različitih oblika globalnog prava, od *lex mercatorio* do zakona o ljudskim pravima)“ što „ukazuje na potrebu da se razmišlja u okviru `svetske države` ili `svetske federacije` koja je demokratski kontrolisana i čiji je zadatak mirno rešavanje sukoba između država i globalnih agenasa.“²⁵

²⁵ B. de Soza Santos, *Procesi globalizacije*, „Reč“, br. 68, 14.

Očigledno je da se država suočava sa mnogim iskušenjima i problemima. Pa, i pored te činjenice koja ugrožava njenu suverenost, država je još *značajna*.

Država je značajna jer je još uvijek „mjesto identiteta većine ljudi” i “bez obzira na to ko im je poslodavac, ili šta rade za život, pojedinci plaćaju poreze državi, podložni su njenim zakonima, služe (ako je potrebno) u njenim oružanim snagama, i mogu da putuju samo ako imaju njen pasoš. Osim toga, kako se pojavljuju novi izazovi – bilo da je to ilegalna migracija ili biotehnoška zemljoradnja – ljudi se instinktivno okreću (bar u demokratijama) sopstvenim vladama, da one nađu ‘rešenja’. Globalna demografska eksplozija, atmosfersko zagađivanje, kao i tehnološki pokretana promena svaka od njih ima sopstveno transnacionalno ubrzanje; ali su nacionalne vlade i skupštine te koje odlučuju da li da ukinu kontrolu valute, odobre biotehnologiju, smanje izduvne gasove fabrika, ili podržavaju populacijsku politiku. Ovo ne znači da će uvek biti uspešne... priroda novih izazova čini mnogo težom kontrolu događaja nego za prethodne vlade. Ali one su još uvek glavna institucija kroz koju će društva pokušavati da odgovore na izazov. Konačno, ako treba da dođe do koordinisane akcije naroda ovog sveta, na primer, da se zaustavi uništavanje tropskih džungli ili smanji ispuštanje metana, očevidno su potrebni *međunarodni* sporazumi, o kojima se dogovaraju vlade koje u njima učestvuju. Ukratko, čak i ako su autonomija i funkcije države narušene transnacionalnim trendovima, nije se pojavio

odgovarajući supstitut da je zameni kao ključnu jedinicu u odgovaranju na globalnu promenu.²⁶

Država je potrebna u globalizaciji iz nekoliko razloga. Jedan od njih se odnosi na *sposobnost društva da iskoristi pružene prilike* koje pružaju procesi međunarodnih ekonomskih integracija, a koja zavisi od kvaliteta javnih dobara, svojinskog prava, poštenja državnih službi, lične sigurnosti, nivoa obrazovanja. Drugi se odnosi na područje *identiteta* – država ga određuje tako što je ljudima značajan osjećaj pripadnosti kao dio osjećaja sigurnosti koji oni ni u globalizaciji ne žele da izgube. A, treći razlog se odnosi na sposobnosti država da međunarodnoj vlasti *garantuju i pružaju stabilnost*. Osnovu međunarodnog poretka čini država koja se na svojoj teritoriji uspješno efektuira monopolom primjene sile. „Globalizacija države ne čini nepotrebnim. Naprotiv, da bi ljudi uspješno iskoristili prilike koje nudi međunarodna integracija, njima je na oba kraja njihovih transakcija potrebna država. Neuspješne države, neuređene države, slabe države i korumpirane države izbjegavaju se kao crne rupe u globalnom ekonomskom sistemu.“²⁷

Kao što se vidi, država je, bez obzira na elemente erodiranja suverenosti i desuverenizacije, značajna ustanova danas, a biće značajna i u budućnosti.

²⁶ P. Kenedi, *Priprema za dvadeset prvi vek*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1997, str. 155.

²⁷ M. Volf, *Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Priredio Vladimir Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003, str. 315.

3.

**GLOBALNE INSTITUCIJE
MOĆI I
DESUVERENIZACIJA**

Globalizacija

Koliko je fenomen globalizacije kompleksan za određenje, navešćemo neka značajna gledišta, kako bismo globalizacijske procese doveli u vezu sa desuverenizacijom države od strane globalnih institucija moći. Globalizacija je:

- proces „zgušnjavanja svijeta i pojačavanja svjesnosti kao cjeline... stvarna globalna međuzavisnost i svjesnost o globalnoj cjelini“;²⁸
- okvir u kojem nestaju vrijeme i prostor „zbog brzine i relativne dostupnosti putovanja i elektroničkih komunikacija“;²⁹
- „društveni proces u kome se gube geografska ograničenja na socijalna i kulturna zbivanja i u kome ljudi sve više postaju toga svjesni“;³⁰
- prostor razvijanja „globalnih finansijskih tržišta, rasta transnacionalnih korporacija i njihove sve veće dominacije nad nacionalnim ekonomijama“ i ugrožavanja „ekonomije zemalja u razvoju“;³¹

²⁸ R. Robertson, *Globalization*, „Sage“, London, 1992, p. 8.

²⁹ K. Bonnett, *Globalizacija, moć i politika*, u: M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*, „Golden marketing“, 2002, str. 628.

³⁰ M. Waters, *Globalization*, „Routledge“, London, 1995, p. 3.

³¹ Dž. Soros, *O globalizaciji*, „Samizdat B92“, Beograd, 2003, str. 13 i dalje.

- „širenje, produblјavanje i ubrzavanje svetske međuzavisnosti u svim aspektima modernog društvenog života, od kulture do kriminala, od finansija do duhovnosti“; „globalizacija dovodi u vezu zajednice u okviru jednog svetskog regiona sa razvojem na drugim kontinentima“;³²
- „sve veća međusobna globalna povezanost, pod naslovom `globalizacija` teorije se bave većim brojem složenih i uzajamno povezanih procesa, pre svega, onih u domenu ekonomije, tehnologije, kulture, životne sredine i politike. Globalizacija podrazumeva tokove roba, kapitala, ljudi, informacija, ideja, slika i rizika izvan nacionalnih granica, u kombinaciji sa razvojem društvenih mreža i političkih institucija koje ograničavaju nacionalnu državu. Za sociologe, najznačajniji aspekt globalizacije je način na koji ovi tokovi postaju problematika vezana za osnovnu sociološku sliku društva, kao objedinjen i koherentan sklop struktura i prakse kojima rukovodi suverena nacionalna država”;³³

³² D. Held, *Debate o globalizaciji*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Priredio Vladimir Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003, str. 48.

³³ K. Neš, *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2006, str. 59.

- „multidimenzionalni skup društvenih procesa koji stvaraju, umnožavaju, proširuju i pojačavaju međuzavisnosti i razmjenu širom svijeta dok istovremeno kod ljudi njeguje sve veću svijest o sve dubljim vezama između lokalnog i udaljenog“;³⁴
- „intenzifikacija društvenih odnosa na svetskom planu, koja povezuje udaljena mesta na takav način da lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko i *vice versa*“;³⁵
- „čvršća integracija zemalja i naroda sveta do koje se dolazi ogromnim smanjivanjem troškova transporta i komunikacija, kao i rušenjem veštačkih barijera za protok robe, usluga, kapitala, znanja i (u manjoj meri) ljudi preko granica“.³⁶

Globalizacija ne predstavlja isključivu pojavu našeg savremenog doba jer ima svoju „predistoriju“. Prvi počeci migracija ljudi su i počeci globalizacije. Neki vežu početke globalizacije za *Imperium Romanum*, pojavu i širenje hrišćanstva, Kolumbova otkrića i osvajanja, konkvistadorska, Turska i druga osvajanja, itd.

³⁴ M. B. Steger, *Globalizacija*, „Šahinpašić“, Sarajevo, 2005, str. 9-12, 13.

³⁵ E. Gidens, *Posledice modernosti*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998, str. 69.

³⁶ Dž. E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2002, str. 9, i dalje.

Međutim, ovi savremeni, odnosno moderni i veoma ubrzani procesi širenja globalizacije nastali su pod uticajem ekonomskih, političkih, kulturnih i informaciono-tehnoloških faktora. Globalizacija je jedan veoma kompleksan proces koji utiče na sva područja društvenog, ali i individualnog života.

Globalizacijski procesi sobom nose kako pozitivne, tako i negativne efekte i posljedice, a oni se reflektuju i na fenomen – *desuverenizacije*.

Institucije moći i desuverenizacija

Teorijske rasprave o položaju nacionalne ili građanske države u globalizacijskim procesima su različite.

Dok, recimo, *skeptici* ističu da i pored snažnog uticaja globalizacije nacionalni suverenitet nije ugrožen, da „države igraju ključnu ulogu u svetskom sistemu i da u krajnjoj liniji njihov uticaj jača, pa se može reći da da upravo nacionalne države upravljaju procesom globalizacije“, dotle *hiperglobalisti*, koji zagovaraju ideju „svjetske države“ i „svjetskog federalizma“, „tvrde da je globalizacija učinila suvišnom nacionalnu državu; da je gubitak nacionalnog suvereniteta očigledan, te da je reč o neminovnom procesu izazvanom ekonomskim činionicima.“³⁷

³⁷ V. V. Vuletić, *Globalizacija i desuverenizacija*, u: *Globalizacija i desuverenizacija*, Zbornik (Ur. V. Vuletić, J. Čirić, U. Šuvaković), „Srpsko sociološko društvo - Beograd, Institut za uporedno pravo - Beograd, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini - Kosovska Mitrovica“, Kosovska Mitrovica, 2013, str. 251-265.

Bez obzira na te teorijske rasprave, skloni smo da istaknemo da se uloga države u savremenim globalizacijskim procesima mijenja, i da se njena suverenost dovodi u pitanje – ona je ugrožena.

Na procese ugrožavanja suverenosti kao procese desuverenizacije utiče čitav niz faktora, institucija i organizacija. Među najuticajnijima svakako treba pomenuti Organizaciju ujedinjenih nacija, moćne države, NATO-pakt, Evropsku Uniju, Svjetsku banku, Međunarodni monetarni fond, Svjetsku trgovinsku organizaciju, multinacionalne korporacije, itd. Zapravo, one nastoje da stvore ono što se u kolokvijalnom smislu naziva ***novim svjetskim poretkom***.

Ovaj, *novi svjetski poredak* implicira stvaranje nekakve *nadnacionalne države* o čemu Rokfeler kaže: „Savremeni svijet će biti savršeniji i uravnoteženiji ako uspostavimo jednu svjetsku vladu. Nadnacionalna vlast svjetskih bankara i intelektualnih elita ima prvenstvo nad pravom naroda na samoopredjeljenje a to je načelo koje smo slijedili tokom vjekova”. Šta se može zaključiti iz prethodnih riječi i iznesenog stava? Jednostavno to da je izgradnji *novog svjetskog poretka* neophodna *svjetska vlada*, i da njena vlast, kao vlast *nadnacionalne vlade, transnacionalne* ili *supra države* ima *transnacionalnu, supra* ili *nadnacionalnu suverenost*, koja se nalazi iznad suverenosti državnih vlada i država. Takođe, proizlazi i to da je ova nadnacionalna vlast ta koja ima prioritet u odnosu na *pravo naroda na samoopredjeljenje*. Navešćemo još jedno nimalo naivno gledište Ričarda Gardnera koji kaže: “Ako odmah ne stvorimo svjetsku vladu, ne izvršimo reviziju Povelje OUN i ne opunomoćimo

Svjetski sud da ima najveću vlast - neće biti progres. Jednom riječju, dom svjetskog poretka treba dizati od temelja, a ne od krova. Još neposrednije rečeno, oko pojma nacionalne suverenosti treba stvoriti obroč djelimične ali stalne erozije, čime će se postići mnogo više nego zastarjelom tehnikom frontalnog napada. Neophodno je proširiti domen djelovanja oružanih snaga OUN na sve sektore globalnih ratnih žarišta... u kojima će takve snage imati zadatak patroliranja internacionalnim graničnim i ostalim demarkacionim linijama, uz nadzor slobodnih demokratskih izbora u svim zemljama i uz verifikaciju sprovođenja politike oružanog nemiješanja”. Prema tome, *svjetska vlada i svjetski sud* bi raspolagali apsolutnim ingerencijama vlasti u odnosu na vlast nacionalnih država i vlada, kao što bi i raspolagali apsolutnom suverenošću u odnosu na nacionalne i državne suverenosti. Upravo je to mehanizam desuverenizacije i erodiranja nacionalni državnih suverenosti od strane *svjetske vlade* ovog *novog svjetskog poretka*.³⁸

Naravno, da bi institucije novog svjetskog poretka mogle uspješno funkcionisati, neophodne su represivne institucije, ali i njihovo *pravo* (međunarodno se i ne poštuje) kao mehanizam provođenja represije i institucionalnog utemeljenja novog svjetskog poretka. Institucije novog svjetskog poretka i nastoje da stvore nekakve unofornne kodekse prava i pravnih normi koje bi se morale primjenjivati na lokalnom i globalnom nivou.

S obzirom da je sve podređeno tržištu, neoliberalizmu smetaju demokratija i zakoni država

³⁸ B. Kovačević, *Sociologija*, „Pravni fakultet – Centar za publikacije“, Banja Luka, 2007, str. 165, i dalje.

jer predstavljaju „pretnju po prava pojedinaca i ustavne slobode“. I zato je demokratija „luksuz, jedino ostvarljiv u uslovima relativnog materijalnog bogatstva u sprezi sa snažnim prisustvom srednje klase, kojima bi se garantovala politička stabilnost. Otuda neoliberali teže da favorizuju upravljanje preko eksperata i elita. Postoji snažna sklonost za upravljanjem po izvršnim nalogima i pravosudnoj odluci a ne putem demokratskog i parlamentarnog odlučivanja. Neoliberali su skloni da izoluju ključne institucije, kao što su centralna banka, od demokratskih pritisaka. Imajući u vidu da se neoliberalna teorija koncentriše na primenu zakona i strogu interpretaciju ustavnosti, sledi da se sporovi i suprostavljanja moraju izglediti putem sudova. Rešenja i pravna pomoć za bilo koji problem mora tražiti pojedinac kroz pravni sistem.“³⁹

Država *novog svjetskog poretka* je – **totalitarna** država. Doista, ona se u nekim elementima razlikuje od ranijih totalitarnih država, ali u suštini je njena priroda i intencija totalitarna.

Izraz *totalitarizam* (lat. *totus* – potpun, cijeli, sav; novolat. *totalitas* – potpunost, cjelovitost) vodi svoje porijeklo iz talijanskog političkog vokabulara i riječi *stato totalitario* u kojem te riječi služe kao oznaka za potpunu državnu kontrolu društva. Ideolog fašizma Đovani Đentile i fašistički vođa Benito Musolini su isticali totalitarne stavove rekavši “sve za državu, ništa protiv države, ništa izvan države” i “za fašizam je sve u državi i ništa ljudsko ili duhovno ne postoji i nema vrijednost izvan države. U tom je smislu fašizam totalitaran, a fašistička država, sinteza

³⁹ D. Harvi, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012, str. 92.

i jedinstvo svih vrijednosti, tumači, razvija i vlada cijelim narodnim životom. Država je svijest i volja naroda, prava realnost individue”, kaže Musolini.

Da bi pojmovi totalitarizma, a i totalitarne države bili razumljiviji, navešćemo neka gledišta koja ističu da je totalitarizam:

- „*sistem vlasti i oblik ideologije* u kojoj su sve društvene, ekonomske i kulturne aktivnosti podređene vladajućim organima monopolske partije i vođe u autokratskim režimima“; kao „najviši stupanj centralizacije, uniformisanja i jednostranog regulisanja sveukupnog političkog, društvenog i duhovnog života“ totalitarizam „prevazilazi stare oblike autokratije“ a korištenjem posebnih „tehnika masovnog opštenja i uvlačenjem masa u politiku“ on je „nova politička pojava XX veka“;
- „sveobuhvatni sistem političke vladavine koji se obično uspostavlja svuda prisutnom ideološkom manipulacijom i otvorenim terorom i brutalnošću“; koji „teži `totalnoj moći` kroz politizaciju svakog aspekta društvene i lične egzistencije“ i zato „podrazumeva potpuno ukidanje građanskog društva: ukidanje `privatnog`“;
- službena dominantna ideologija koja zahvata i dominira svim područjima društva, masovna politička partija na čijem vrhu se nalazi neprikosnoveni „Jedan“ kao vođa, apsolutna policijska,

partijska i tajna kontrola svih, apsolutni monopol nad vojskom i sredstvima za proizvodnju i informisanje;

- prelaz disperzivne vlasti liberalne države u veoma koncentrisanu vlast totalitarne države, prelaz države čija je vlast utemeljena na zakonima u potpuno policijsku državu, zatim postojanje monopolističke državne partije, sveobuhvatna kontrola društva, te formiranje političkih elita koje u strogo centralizovanom sistemu masovnih organizacija kontrolišu stanovništvo, provodeći nad njim nasilje i teror;
- „ukidanje slobode, pa čak i ukidanje ljudske spontanosti uopšte, a nikako ne neko ograničavanje slobode, čemu teži tiranija.“⁴⁰

Nakon objašnjenja pojmova *novog svjetskog poretka*, *svjetske vlade*, *države novog svjetskog poretka* kao izraza *totalitarizma*, navešćemo neke značajne institucije i države globalne moći.

⁴⁰ T. Kuljić, *Totalitarizam*, u: *Sociološki rečnik* (Prir. Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007, str. 627; E. Hejvud, *Političke ideologije: uvod*, „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2005, str. 238; C. Friedrich, Z. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, 1956, p. p. 9-10; F. Neumann, *Demokratska i autoritarna država*, „Naprijed“, Zagreb, 1974, str. 207; H. Arent, *Totalitarizam: (odeljak iz knjige Izvori totalitarizma)*, „Biblioteka Aletheia – Edicija Fragmenta philosophica“, Beograd, 2013, str. 232.

Među Zapadnim zemljama svakako najmoćnije su *Sjedinjene Američke države* (SAD). „Ukratko, Amerika je superiorna u četiri odlučujuća domena globalne moći: vojnom, ona ima nedostižnu mogućnost dostizanja udaljenih krajeva svijeta; ekonomski, ona je nastala kao osnovni pokretač globalnog rasta, iako joj u nekim aspektima konkurišu Japan i Njemačka (gdje nijedna od njih nema druge attribute globalne moći); tehnološki, zadržala je vođstvo u ključnim oblastima inovacija; i kulturno, uprkos nekim tupavostima, posjeduje privlačnost bez konkurencije, posebno među mladima u svijetu – što sve zajedno daje Sjedinjenim državama političku snagu kakvu ni blizu nema nijedna druga država... Američka globalna moć se sprovodi preko globalnog sistema koji je isključivo projektovan od strane Amerike tako da se odslikava unutrašnje američko iskustvo. Ključno mjesto u unutrašnjem iskustvu jeste pluralistički karakter i američkog društva i američkog političkog sistema.“⁴¹

Nikada ranije ni jedna država nije imala toliku moć kao što to danas imaju SAD. Zato neki smatraju da je globalizacija zapravo *amerikanizacija svijeta*, a da je *globalizam* ideologija dominacije i hegemonije SAD nad drugim državama, odnosno ideologija desuverenizacije država.

SAD su mega ili supradržava, jedina supersila u tehnološkom, ekonomskom, političkom i vojnom smislu globalizovanog novog svjetskog poretka. Djelovanje transnacionalnih korporacija povezano je sa djelovanjem vladajuće političke elite SAD - interesi korporacija, tj. finansijske oligarhije i interesi

⁴¹ Z. Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, „CID“, Podgorica, 2001, str. 27, 145.

političke elite SAD su interesi SAD. „Sjedinjene Države su postale najmoćnija ekonomska sila na svijetu. Kontrolišu glavne svjetske finansijske i trgovinske institucije (MMF, Trgovinsku svjetsku organizaciju) kao i najvažija finansijska tržišta. Njihove multinacionalne korporacije monopolizuju više od 50% svjetskog tržišta. Sa ovakvom supremacijom, 'slobodna trgovina' koju forsiraju, može preventivno njima ići u korist, a na štetu nerazvijenih zemalja.“⁴²

Sjedinjene Države su i dalje moćna država u odnosu na druge države. One ne žele da su druge zemlje i države suverene, demokratske i nezavisne nego, naprotiv, one dovode u pitanje njihovu suverenost.

Istraživanja pokazuju da je od 2003. godine strah od SAD izuzetno porastao, kao što je poraslo i nepovjerenje prema njihovim političkim vođama „koje je gaženje temeljnih ljudskih prava i potreba potkrepilo izrazima krajnjeg prezira prema demokratiji i istovremenim zaklinjanjem u odanost

⁴² E. Vlajki, *Američki teror: o naciji koja nije prestajala ratovati od svog postojanja*, „Besjeda“, Banja Luka, 2006, str. 30. Transnacionalne korporacije imaju monopol ne samo nad međunarodnom trgovinom i ekonomijom. „U Americi industrija oružja, industrija nafte, veliki medijski konglomerati i čak američka spoljna politika potpuno su pod kontrolom velikih kartela“. Poreski obveznici finansiraju korporacije *Halibarton* i *Behtel* i vojno korporativni sistem proizvođača oružja i tehnološke kompanije koje bombarduju zemlje po svijetu, jer rat je unosan biznis. Korporacije plaćaju i predsjedničke izbore. A. Roy, *Rat je mir – mir je rat*, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2002, str. 218; G. Vidal, *Rat iz snova (Krv za naftu – razvoj američkih imperijalnih ambicija)*, „Čarobna knjiga“, Beograd, 2004. str. 12.

ljudskim pravima.“ Koncepti imperijalne strategije SAD su postavljeni nakon Drugog svjetskog rata kada su nastojale „da steknu neospornu moć“ i djeluju na „ograničavanju svih oblika suverenosti“ ukoliko bi smetali njihovoj geopolitičkoj strategiji. Da bi se to ostvarilo, kao prioritetan cilj se navodilo „brzo provođenje programa potpunog naoružavanja“ s ciljem „ostvarivanja vojne i ekonomske nadmoći Sjedinjenih Država.“⁴³

Suverenost drugih država nije cilj SAD; njihov cilj je *ograničavanje suverenosti*. Ovu strategiju SAD je izložio Džordž Kenan, šef strateškog tima u Stejt Departmentu (1948) rekavši: „Mi imamo oko 50% svetskog bogatstva, a samo 6,3% stanovništva... U ovakvoj situaciji, ne možemo izbeći zavist i prezir drugih. Naš najveći zadatak u narednom periodu je da osmislimo oblik odnosa koji će nam omogućiti da zadržimo ovu nesrazmernu poziciju... Da bismo to ostvarili, moramo se osloboditi svih sentimentalnosti i sanjarenja i svu pažnju usredsrediti na neposredne ciljeve Amerike... Trebalo bi prestati raspravljati o nejasnim i nestvarnim ciljevima poput ljudskih prava, poboljšavanja životnog standarda i demokratizacije... Uskoro ćemo morati nastupiti neposredno s pozicija sile. Stoga, što nam takve idealističke parole manje smetaju, to bolje.“ Tako stratezi govore o „idealističkim parolama“ koje će se ipak koristiti kao sredstvo prisvajanja sirovina i razaranja državnih suverenosti. Ovakvi stratezi se oštro suprostavljaju

⁴³ N. Čomski, *Imperijalne ambicije: razgovori s Noamom Čomskim*, „Rubikon“, Novi Sad, „Beoknjiga“, Beograd, 2009, str. 119; N. Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008, str. 8, 22.

bilo kakvoj ideji o „blagostanju naroda“ nazivajući je, bez obzira da li bila humanitarnog, religioznog ili drugog karaktera - *komunističkom*. A, kakva se sredstva tada moraju koristiti protiv neprijatelja, Kenan kaže: „Kranji odgovor bi mogao biti neprijatan, ali... se ne smemo dvoumiti da li da se koristimo nasiljem lokalnih policijskih vlasti. To nije sramota pošto su komunisti u osnovi izdajnici... Bolje je imati jak režim na vlasti nego neku demokratsku vlast koja je popustljiva, opuštena i infiltrirana komunistima.“ I, kad se ovome doda i smisao Monroeve doktrine da SAD „gledaju svoje interese“, te da „suverenost drugih država na američkom kontinentu je slučajnost, a ne naš cilj“, jasno je kakvo značenje i kakav smisao su imali ti stavovi u rušenju političkih sistema demokratskih vlada i ubijanju ljudi samo da bi se „učvrstila vlast američkih kompanija i pripremio teren za buduće iskvarene i nemilosredne diktatorske režim.“⁴⁴

Navešćemo još jedno gledište koje govori o potpunijim oblicima razaranja država, posebno o onom vezanim za „agresiju SAD protiv Jugoslavije“. Agresija je imala svoje uzroke, a oni su se odnosili, prije svega, na jačanje hegemonijske pozicije SAD u svijetu čime su one, nakon razbijanja SSSR-a, zadobile veliko preimućstvo koje se odnosilo i na prednost u korištenju naoružanja preciznog navođenja. Drugi razlog se odnosio na nove oblike djelovanja, informacione, finansijske, ekološke moći a sve sa ciljem uništavanja potencijalnih prijetnji američkoj valuti - dolaru. I, treći razlog se odnosio na forsiranje koncepcije „hljeba i igara“ kako bi se

⁴⁴ N. Čomski, *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, „Institut za političke studije“, Beograd, 1995, str. 15-17.

stimulisala potrošnja a s njom i konzumiranje američke kulture i, na taj način, ostvarila hegemonija američke kulturne industrije. U skladu sa ovim opštim ciljevima se nalaze i konkretni ciljevi agresije, a oni se odnose na: uništavanje zemlje sa mentalitetom suprostavljanja; rješavanje konkurencije sa Evropom rušenjem evra; ispitivanje novih vrsta preciznog naoružavanja i njihovog djelovanja na ljude; manifestovanje apsolutne nadmoći i neprikosnovenosti SAD; suprostavljanje pravoslavlja i islama; ispitivanje i korištenje ekološkog oružja; korištenje informacionog oružja; kontrolisanje resursa (npr. nalazišta mangana na Kosovu); razaranje infrastrukture i ekonomije; ispitivanje metoda „raspirivanja unutrašnjih konflikata i razbijanja zemalja iznutra.“⁴⁵

Pomenimo i **Organizaciju ujedinjenih nacija (UN)**. Nastale su s ciljem da se države odreknu upotrebe sile u rješavanju međunarodnih sporova, i da koriste sredstva mirnog puta priznavajući suverenitet i pravo na samoopredjeljenje, štiteći ljudska prava i slobode.

Ali, kao što se to vidi, UN su pod patronatom moćnih vlada a, SAD posebno, što se vidjelo upravo na tragičnim iskustvima Iraka, Libije, bivše Jugoslavije i drugih zemalja. Ujedinjene nacije „krajnje su korisne kao instrument američkog unilateralizma, te su možda čak i glavni mehanizam

⁴⁵ V. A. Lisičkin, L. A. Šeljepin, *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, „Udruženje sociologa“, Banja Luka, „Validus“, Beograd, 2014, str. 141-143.

preko kojeg će se taj unilateralizam ubuduće sprovesti.⁴⁶

Da su UN pod uticajem moćnih država, vidi se po mjerama (sankcijama, „humanitarnim intervencijama“, „pravednim ratovima“, itd.) koje preduzimaju prema mnogim državama kršeći međunarodno pravo i dovodeći u pitanje suverenost država prema kojima su te mjere usmjerene. Da bi opstale u svom djelovanju prema proklamovanim ciljevima svoga osnivanja UN moraju revidirati svoju politiku, ili će nestati sa političke scene.

Upravo, to znači da „uloga postojećih međunarodnih tela, naročito UN, mora takođe da se ponovo promisli. Iako uvek prisutne i na koje se obično poziva, one nemaju definisanu ulogu u smirivanju sporova. Njihova strategija i dejstvo uvek su na milost političke moći koja se menja. Odsustvo nekog međunarodnog posrednika koji se zaista smatra za neutralnog i sposobnog da preduzme korake bez prethodnog ovlašćenja Saveta bezbednosti, najočiglednija je rupa u sistemu upravljanja sporovima.“⁴⁷

Što se tiče *Evropske Unije* može se reći da je i ona nastala kao nekakav oblik stvaranja nadnacionalne države sa nekim elementima nadnacionalne suverenosti koja često dovodi u pitanje nacionalne državne suverenosti jer ih desuverenizuje. Postojanje Evropske Unije pokazuje „da je monetarna politika potpuno oduzeta od nacionalnih država i da je uspostavljen evropski supranacionalni suverenitet

⁴⁶ N. Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008, str. 39.

⁴⁷ E. Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija i terorizam*, „Arhipelag“, Beograd, 2008, str. 30.

ekonomije (politika konkurencije, javne potrošnje i državne pomoći) i monetarnih pitanja. Evropska centralna banka jedina je odgovorna za sprovođenje monetarne politike i ima slobodu da odlučuje o ciljanoj inflaciji i štampanju novca i stabilnosti cijena.⁴⁸

Stvaranje, ali i snaženje *regionalnih* i *globalnih naddržavnih centara moći*, umanjuje moć države u globalizirajućim uslovima u kojima se značajan dio moći prenosi sa države na nadnacionalne regionalne i globalne institucije centre moći.

Neoliberalni kapitalizam je veoma militantan. Globalizacijskim procesima neoliberalnog kapitalizma i državama upravljaju globalne ekonomske, finansijske i trgovačke institucije moći kao što su *Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka* i *Svjetska trgovinska organizacija*. Imperativnim mjerama koje nameću državama i društvima, ove institucije ostvaruju svoju vladavinu nad nacionalnim državama dovodeći u pitanje njihovu suverenost.

Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka su osnovani 1946. godine. Prema Statutu, pored ostalih ciljeva MMF-a, cilj je da „olakša širenje i ravnomerno razvijanje međunarodne trgovine, kako bi na taj način doprinio unapređenju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i realnog dohotka, kao i razvoja proizvodnih mogućnosti svih članica, kao preventivnim ciljevima ekonomske politike.“⁴⁹

⁴⁸ N. Lakić, *Da li je globalizacija izazov ili pretnja nacionalnim državama kao dominantnom obliku političke organizacije*, „Bezbednost Zapadnog Balkana“, Beograd, br. 21, 2011, str. 11.

⁴⁹ I. Janev, *Statutarno uređenje međunarodnih organizacija*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2009, str. 68-69.

Momentom osnivanja (1995) Svjetska trgovinska organizacija je kao svoje ciljeve navela: povećanje životnog standarda i dohotka, osiguranje pune zaposlenosti, intenziviranje rasta proizvodnje i trgovine, optimalno korišćenje svjetskih resursa, uvođenje ideje o održivom razvoju s ciljem zaštite i očuvanja životne sredine, osiguranje zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama veće učešće u svjetskoj trgovini.

Međutim, u stvarnosti MMF, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija čine nešto drugo. Cilj im je da *transnacionalne* i *multinacionalne korporacije* kontrolišu sve (proizvodnju, resurse, kapital, bankarstvo, finansijske i monetarne sisteme, robe i usluge, radnu snagu, države, prava) radi ostvarenja profita i kontrole razvoja naroda i država. Ne prihvatiti njihove imperativne i ultimativne uslove i ucjene znači biti optužen za “protekcijonizam” i “diskriminaciju”, što u stvarnosti podrazumijeva uskraćivanje kredita, pomoći i integracija. To nije ništa drugo nego „*eko-diktatorska politika*“ pod kojom se može podrazumijevati nastojanje da se realizuju nejednakosti u pristupu sirovinama i korišćenju prirodnih resursa, kao i u antagonizmu bogatih protiv siromašnih, Sjevera protiv Juga.⁵⁰

MMF pravi štetu siromašnima a koristi bogatim nacijama, SAD posebno zato što imaju moć veta nad njegovim odlukama.

Pod uticajem razvoja globalizacijskih procesa i MMF-a i jaz između bogatih i siromašnih se sve više povećava. Ove mjere predstavljaju surovi

⁵⁰ F. J. Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*, „Intercon – Nakladni zavod Globus“, Zagreb, 2003, str. 205.

pragmatizam „šok terapije“ koju nameću neoliberalni centri ekonomske, finasijske i političke moći. Po svojoj suštini te mjere su mjere generiranja nejednakosti, na jednoj strani *globalizacije bogatstva*, bogatog „Sjevera“, a na drugoj – *globalizacije siromaštva*, siromašnog „Juga“. Apstraktni nazivi “Sjever” i “Jug”, “Centar” i “Periferija”, “Prvi”, “Drugi”, “Treći”, pa i “Četvrti svijet”, “nerazvijene zemlje”, “razvijene zemlje” i “zemlje u razvoju” – samo izražavaju “novu socijalnu topografiju svijeta” (Pečujlić). To zapravo ne predstavlja ništa drugo nego realizaciju interesa finansijskog imperijalizma korporativnog kapitala.

Veoma često se države, narodi i pojedinci nalaze pod veoma velikim pritiskom globalnih institucija moći koje im nameću svoju imperativnu volju koja ih ugrožava.

Neoliberalizam i njegove institucije su suprostavljene *nacionalnoj državi* koja mora mijenjati svoj lik i postati „država natjecanja, država tržišta, oblik države u kojoj politika slijedi logiku kapitala“, država koja „nosi oznaku `odobrio MMF`” jer MMF kontroliše ekonomsku politiku “svake treće `suverene` države”. Tako nacionalne države prelaze u neoliberalnu državu preko postupka “disciplinovanja država” famoznom “bič-politikom”. Imperativnim prihvatanjem *Vašingtonskog konsenzusa* i njegovog “svetog trojstva” – liberalizacije, deregulacije i privatizacije – na globalnom tržištu *nacionalne države* postaju *neoliberalne države*.⁵¹

⁵¹ U. Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004, str. 331-332.

MMF je birokratska institucija koja, kao instrument interesa kreditora i finansijskih institucija, prisiljava reforme i nameće određene uslove zemljama koje traže kredite. MMF pravi destrukciju države tako što zahtjeva smanjenje troškova, umanjene zarada, otpuštanje radnika u javnom sektoru, privatizaciju obrazovanja, zdravstva, usluga, javnih infrastruktura, deregulaciju privrede.

To je razarajuća politika sa poznatim scenariom šok doktrine koja vodi u recesiju. MMF vodi rat protiv države (stanovništva) jer zlonamjerno koristi krizne situacije i svojim pritiscima zemlje i narode gura u još veći ambis. Kao konzervativna restauracija neoliberalizam utire put oživljavanju predmodernih oblika društvene prakse. Neoliberalizam je svojom „doktrinom šoka“ doveo do stvaranja „kapitalizma katastrofe“ upravo zato što su radikalna reprivatizacija, liberalizacija i deregulacija proizveli socijalne nejednakosti, siromaštvo, nasilje i socijalne antagonizme. Moćne globalne institucije - Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija, kao i drugi centri finansijske, ekonomske i političke moći - nameću kao najznačajnije zahtjeve: privatizaciju, deregulaciju, i „oštro rezanje javne potrošnje“, odnosno, tzv. „budžetska kresanja“. Njihova „najsmrtonosnija ljekarija“ se odnosi na: otpuštanje zaposlenih, rezanje plata i „cijeli spektar“ programa strukturnog prilagođavanja. MMF, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija, ali i UN i EU, erodiraju suverenitet nacionalnih država, proizvode siromaštvo

a njihov cilj i jeste razaranje ekonomija siromašnih i nepokorenih država.⁵²

Instrument kojim globalne institucije moći imperativno nameću svoju volju jeste „*program strukturnog prilagođavanja*“ a on se odnosi na:

- *ukidanje ograničenja* na strane investicije u domaću industriju, banke ili druge finansijske institucije – čime domaća industrija ili banke nisu imale prednost i zaštitu;
- *orijentisanje privrede prema izvozu* – kako bi se obezbijedila sredstva isplate dugova i povećala zavisnost zemalja od globalne privrede;
- *smanjenje plata* - kako bi izvozni proizvodi bili konkurentniji; smanjivanje državne finansijske podrške za zdravstvo, obrazovanje i socijalnu zaštitu, kako bi se kontrolisala inflacija i obezbjeđivao novac prema povećanju proizvodnje namijenjene za izvoz;
- *smanjenje carina, poreza i drugih ograničenja na uvoz* - kako bi se obezbijedili uslovi integracije na globalnom nivou;

⁵² N. Klein, *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*, „V.B.Z“, Zagreb, 2008, str. 254. SAD, WTO (Svjetska trgovinska organizacija), MMF i Svjetska banka, kao „banda četvorice“, favorizuju *Vašingtonski konsenzus* koji zapravo predstavlja „istinsku katastrofu“ za razvoj nacionalnih i državnih privreda. Z. Petrović Piroćanac, *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*, Beograd, 2008, str. 93-94.

- *devalvacija lokalne valute u odnosu na čvrste valute* – kao što je, recimo, dolar kako bi izvoz bio konkurentniji;
- *privatizacija državnih preduzeća* – čime se otvaraju nove mogućnosti za strani kapital;
- *deregulacija* – kako bi se izvezno orijentisane kompanije oslobodile „državne kontrole koja štiti radnike, sredinu i prirodne resurse, čime se još više smanjuju troškovi i povećava konkurentnost na međunarodnom tržištu.“⁵³

Jedan od takvih veoma efikasnih instrumenata ne samo razaranja nacionalnih ekonomija, nego i erodiranja državnog suvereniteta, odnosi se na neoliberalnu „doktrinu šoka“ i „uspona kapitalizma katastrofe“ (Noami Klajn) putem *Vašingtonskog konsenzusa*, *Programa strukturalnog prilagođavanja* i *Urugvajске runde* GATT-a. Oni omogućavaju da transnacionalne kompanije neometano ulaze u nacionalne ekonomije i da ih tako razore i kolonizuju. Veoma moćne, transnacionalne korporacije dominiraju globalnom kapitalističkom ekonomijom i njihovo djelovanje nije ograničeno granicama nacionalnih država. Globalizacija omogućava transnacionalnim kompanijama da erodiraju *suverenitet* država, da krše ljudska prava i provode genocid i ekocid. One su prijetnja demokratskoj legitimnosti ne samo u industrijski razvijenim zemljama nego, posebno, i u nerazvijenim zemljama

⁵³ V. Belo, *Program strukturalnog prilagođavanja*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 275-276.

tako što kupujući glasove, osnivajući političke partije, potplaćujući koruptivne političke lobiste, vršeći pritiske na političke i pravne institucije, umanjuju ili potpuno izbjegavaju plaćati poreze izražavajući time svoju ravnodušnost prema društvenim i ekološkim posljedicama svoga djelovanja i djelovanja svojih proizvoda.⁵⁴

Neoliberalni koncept „*strukturnog prilagođavanja*“ je na globalnom svjetskom nivou zapravo „legalan, institucionalizovan način putem kojeg se prouzrokuje smrt miliona ljudi“. Samo su dvije moćne institucije, MMF i Svjetska banka, kroz šest godina prisilile primjene programa „strukturnog prilagođavanja“ tako da mogu spriječiti zemalje da učestvuju u svjetskoj ekonomiji osudivši „njihove stanovnike na smrt, ili, konačno, na human način riješiti taj problem“ (Susan George).

Famozni *program strukturalnog prilagođavanja* je „*oruđe ponovne kolonizacije*“. Institucije Breton Vudsa postale su glavna sredstva preko kojih svjetski upravljači ostvaruju kontrolu multinacionalnih kompanija nad državama i narodima. Te institucije prisiljavaju države da uvedu *program strukturalnog prilagođavanja* te, tako, usmjeravaju resurse i proizvodnju za servisiranje dugova i vežu nacionalne ekonomije za moćne finansijske institucije dajući prostor djelovanju multinacionalnim korporacijama. Tako *program strukturalnog prilagođavanja* postaje program *nove kolonizacije država* od strane tih istih korporacija i finansijskih institucija. Prihvatanje navedenih ultimativnih i imperativnih mjera zapravo znači da se

⁵⁴ E. Gidens, *Odbegli svet (kako globalizacija preoblikuje naše živote)*, Beograd, 2005, str. 19.

globalne institucije moći direktno miješaju u ekonomiju, politiku i socijalna područja država, društveni i individualni život, da ih određuju i uslovljavaju. A to, zapravo, znači da ove mjere dovode u pitanje suverenost država i da je ograničavaju. Mehanizam „*strukturnog prilagođavanja*“ na globalnom nivou predstavlja ništa drugo nego mjere preko „kojih novi svetski upravljači održavaju kontrolu korporacija nad državama i narodima“. Kontrola država i naroda je kontrola svega - proizvodnje, resursa, finansija, kapitala, bankarstva, roba i usluga, radne snage, države, prava.⁵⁵

Neoliberalni kapitalizam omogućava globalnim finansijskim institucijama moći da provode apsolutnu dominaciju nad svim područjima društva i države.

Imajući na umu poziciju i djelovanje Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i Svjetske trovinske organizacije kao globalnih institucija moći, treba reći da su one „agensi strogosti“, a ne regulatorni „agensi rasta i stabilnosti.“⁵⁶

Veliku ulogu u procesu desuverenizacije država imaju *multinacionalne* i *transnacionalne korporacije*.

Ogromna koncentracija kapitala koja je dovela do toga da nekoliko stotina transnacionalnih

⁵⁵ T. Klark, *Mehanizmi vladavine korporacija*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 294-295.

⁵⁶ R. Kutner, *Uloga vlade u globalnoj ekonomiji*, u: *Na ivici: živeti sa kapitalizmom* (Priredili: Vil Haton i Entoni Gidens), „Plato“, Beograd, 2003, str. 207.

kompanija posjeduje blizu 4/5 kapitalnih sredstava razvijenih zemalja Zapada, uzrokovala je stvaranje veoma povezanog, kompleksnog i moćnog umreženog sistema veza i odnosa u svjetskom sistemu kapitala. Oko 51% svjetskog kapitala posjeduju transnacionalne korporacije a države 49%. Veći broj multinacionalnih korporacija je veći i moćniji od nekih država. Na primjer, „Ford“ i „General Motors“ imaju veći prihod od saharske Afrike, a šest najvećih japanskih trgovačkih kompanija su velike gotovo kao kompletna Latinska Amerika.

Politička elita - lideri G-8, MMF, Svjetska banka, Savjet bezbjednosti UN, NATO - kao i intelektualna elita (Trilateralna komisija, Ekonomski forum) predstavljaju transnacionalne centre globalne moći koji, na jednoj strani proizvode bogatstvo, a na drugoj globalno siromaštvo. Bitno obilježje te transnacionalne elite je da donosi odluke čije posljedice danas pogađaju veliki broj ljudi više nego ranije. Ali, ono što je još poražavajuće u smislu proizvodnje globalizacije siromaštva je to što te „odluke nisu samo rutinske“ već istorijske, jer transnacionalna elita moći dominantno i presudno oblikuje formu svetskog poretka. Kao „ekonomski dinosauri“ 200 transnacionalnih korporacija u SAD je vlasnik 80% svih izvora proizvodnje. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća u svijetu je bilo preko 20.000 transnacionalnih korporacija, a od njih je 400 držalo 66% svjetske proizvodnje a samo 1% transnacionalnih korporacija drži 75% ukupnih investicija u stranim zemljama. Oko 500 multinacionalnih korporacija kontroliše 42% svjetskog bogatstva. Takođe, multinacionalne

korporacije kontrolišu 70% svjetske trgovine i 90% tehnologije i patenata. Doista, mnoge korporacije na tržištu nestaju, ali i mnoge se integrišu u još veće i moćnije korporacije. Brzina i razmjer tih integracija su se uvećali sa 900 milijardi u 1999. godini na 3.400 milijardi dolara u 2000. godini. Te integracije stvaraju ogromne i moćne oligopole koji jednu po jednu granu svjetske proizvodnje stavljaju pod svoju kontrolu.⁵⁷

Multinacionalne i transnacionalne korporacije imaju veoma veliku ekonomsku moć, kao i moć uticanja na profilaciju politike kako u sopstvenim, tako i u drugim društvima. One najveće „imaju budžete koji su veći od državnih budžeta ogromne većine zemalja.“ Pa, i pored toga, „postoje neka ključna područja u kojima se njihova moć ne može meriti sa moći država pri čemu su ovde posebno važni činioci teritorijalnost i kontrola nad sredstvima prinude. Ne postoji nijedno područje na Zemljinoj kugli, uz delimičan izuzetak polarnih krajeva, nad kojim ne postoji legitimna sfera kontrole koju proglašava neka država. Sve moderne države imaju više ili manje uspešan monopol nad sredstvima prinude unutar vlastitih teritorija. Bez obzira na to koliko je velika njihova ekonomska moć, industrijske korporacije nisu vojne organizacije (kao što su neke od njih bile u vreme kolonijalizma) i ne mogu da se uspostave kao političke/pravne jedinice koje upravljaju određenom teritorijom.“⁵⁸

Dakle, iako postoje neka područja koja se nalaze pod patronatom državne suverenosti, ipak

⁵⁷ M. Pečujlić, *Globalizacija: dva lika sveta*, „Gutenbergova galaksija“, Beograd, 2002, str. 98, 67.

⁵⁸ E. Gidens, *Posledice modernosti*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998, str. 75.

multinacionalne i transnacionalne korporacije imaju veliku moć koja ugrožava i dovodi u pitanje suverenost država.

Korporacijski poredak izgleda sasvim drugačije od državnog poretka. Kako izgleda taj *korporacijski poredak*?

Kako je cilj multinacionalnih i transnacionalnih korporacija *profit* i *pohlepa*, jasno je da one „nisu ni državne ni socijalno usmerene institucije“. A, evo kako izgleda *korporacijski poredak*: „Korporacije prihvataju socijalne obaveze samo ako neka država ima moć da ih na to natera. Zato se korporacije bore protiv jakih država i njen su glavni neprijatelj, jer vlasnici korporacije žele da troškove snize, a profit povećaju. Na drugoj strani, jake nacionalne države imaju mogućnost nacionalizacije korporacije kada to zahtevaju socijalni i politički razlozi, odnosno opšti interesi. Zato korporacije ne vole državu. Država, ako je normalna, štiti interese svojih građana“, a nikako korporacije „koje su nezajazljive u želji da zarade – po svaku cenu, i brinu samo o svojim radnicima, a ne o interesima celog društva. Ako je država velika i ima značajne resurse, te organizuje život na teritoriji koju kontroliše bez određenih korporacija, onda ona, prema mišljenju vlasnika korporacija, nema pravo na život, jer predstavlja smrtnu opasnost za korporaciju. To je i ključni razlog zbog čega je Zapad želeo da razbije SSSR i socijalistički blok, a sada Kinu, Rusiju, Iran, Venecuelu, Nigeriju itd. Drugim rečima, države koje smatraju državne institucije važnijim od interesa korporacija i imaju mogućnost da nameću svoje nekorporacijske proizvode i tehnologiju, sa aspekta transnacionalnih korporacija moraju biti

likvidirane. Po pravilu, te države imaju i velike rezerve energenata ili drugih prirodnih resursa na koje su korporacije `bacile oko`. Zato se mi nalazimo pred smenom poretka. Novi korporacijski poredak znači da će čovečanstvo biti podeljeno na dva nejednaka dela po nepoznatom kriterijumu, pri čemu će manjina kontrolisati i potčiniti većinu. U korporaciju se uključuju njeni radnici i njihovi članovi porodica. Korporacije će imati svoje sopstvene oružane snage (kosmičke, vazdušne, kopnene), oružje za masovno uništavanje, policiju i obaveštajne službe. Takođe, imaće medicinske ustanove, obrazovne institucije, letovališta itd. Na taj način, korporacije će svet pretvoriti u hiljade malih zajednica (ili jata) – mini državnica, čija će uloga biti isključivo da primenjuje sredstva prisile. Među civilizovanim jatima – zajednicama – moguće je razmenjivati ljude, robu i kapital. Same korporacije biće ustrojene po totalitarnim načelima, jer to omogućava najveći profit (zaradu). Izvesno je i da će stanovništvo civilizovanih korporacijskih jata biti podeljeno po kastinsko-klanovskom obrascu. Osnovni parametar svrstavanja biće to kojoj korporaciji čovek pripada i njegovo mesto u hijerahiji. Mesto u hijerahiji biće dodeljivano na osnovu stručnosti i stepenu lojalnosti, pri čemu boja kože i ideologija konkretnog ne bi trebalo da budu od značaja. Naime, korporacijama je svejedno da li su im radnici beli, crni ili žuti. Za profit to nije bitno. Iz dostupnih podataka sledi zaključak da će civilizovana kompanijska jata biti smeštena u SAD, Zapadnoj Evropi, Japanu i Australiji. Ipak, ovim zonama ili delovima sveta nije garantovan opstanak u sledećem krugu organizacije korporacijske civilizacije. Ostatak sveta, Istočna Evropa, Balkan,

Azija, Bliski istok i Afrika biće van civilizacije i izložen eksploataciji i (delimičnom) uništenju. Poslednjih decenija mi smo svedoci prevaspitavanja stanovništva na principima trpeljivosti prema različitim rasama i nacijama, religijama, jer su korporacijama potrebni nekonfliktni, trpeljivi ljudi bez želje da svoje ideje nameću okruženju. Istovremeno, u državama koje treba razbiti ubacuju se ideje o potrebi i koristi od raspada države. *Na taj način, mi postajemo svedoci, u kulturnoj sferi, dva procesa: globalizacije na manjem delu planete i dezintegracije na većem njenom delu. Svet se time deli na teritoriju korporacija (civilizovani deo) i na teritoriju upravljane haosa, kojima je namenjena sudbina izvora sirovina (u tom smislu i ljudi), kao i kupaca korporacijske robe.* Ovaj `necivilizovani` svet biće gurnut u stanje stalnog haosa i konflikta i on će biti kupac korporacijskih proizvoda: oružja, lekova i hrane. Te teritorije se ne smeju ujediniti i korporacije će to sprečavati po svaku cenu. Na teritoriji `necivilizovanih` biće ugašena svaka proizvodnja (deindustrijalizacija), ali će se održavati eksploatacija sirovina, što će biti povereno korporacijama, tj. njihovim armijama (kako se to danas radi u Iraku i Libiji).⁵⁹

Za multinacionalne i transnacionalne korporacije je karakteristično to, da kada im se ekonomski ne isplati proizvodnja na „jednom mjestu“, one relociraju investicije i proizvodnju pokreću na nekom drugom mjestu jeftinije radne snage i jeftinije energije i sirovina. Zato „najveći

⁵⁹ Z. Milošević, *Neželjene integracije: Srbi između neoosmanske Turske i atlantističke Evropske unije*, „Primaprom“, Banja Luka, 2013, str. 215-217.

moćnici mogu živjeti tamo gdje je najljepše za život, a plaćati porez tamo gdje je najjeftinije“, što i pokazuju sve učestalije afere sa „of-šor“ kompanijama. Naravno da to i jeste novi i veliki izazov za države koje moraju privući kapital i opstati na globalnom tržištu dok „borci za ekonomski razvoj kojima se političari tako ulagaju razaraju autoritet države tražeći njene usluge a pri tom joj uskraćujući poreske prihode“ (Bek).

Sasvim je jasno da mobilnost kapitala, proizvodnje i investicija dovodi u pitanje državni suverenitet zato što „barijere takvom slobodnom kretanju (kao što su carine, politika kaznenih poreza, planiranje i kontrola zaštite životne sredine ili druge lokalne smetnje) moraju biti uklonjene, osim u onim oblastima koje su presudne za `nacionalni interes`, kako god on bio definisan. Državni suverenitet nad tokovima roba i kapitala svesno se predaje globalnom tržištu. Međunarodna konkurencija se shvata kao zdrava s obzirom na to da poboljšava efikasnost i produktivnost, snižava cene i time kontroliše inflatorne tendencije. Otuda će države zajednički stremiti i pregovarati o snižavanju barijera slobodnom kretanju kapitala preko granica i otvaranju tržišta (kako za robe tako i za kapital) za globalnu razmenu. Ipak, da li se to može primeniti i na radnu snagu kao robu ili ne, predstavlja kontroverzno pitanje. Strukture zasnovane na saradnji, kakva je grupa razvijenih kapitalističkih nacija (SAD, Britanija, Francuska, Nemačka, Italija, Kanada i Japan), poznata kao G7 (sada G8 sa priključenjem Rusije), moraju rasti sve do nivoa na kojem sve države moraju saradivati da bi snizile barijere za razmenu. Međunarodni aranžmani među državama, koji

garantuju primenu zakona i slobodnu trgovinu, kao što je onaj inkorporisan u sporazumima Svetske trgovinske organizacije, od kritične su važnosti za unapređenje neoliberalnog projekta na globalnoj sceni.“⁶⁰

Multinacionalne i transnacionalne korporacije djeluju prema imperativnim pravilima korporativnog ponašanja, kao što su:

- *imperativ profita* – profit je cilj i mjerilo odluka korporacije, i on „stoji iznad dobrobiti zajednice, zdravlja radnika, zdravlja stanovništva, mira, zaštite sredine ili državne bezbednosti“;
- *imperativ rasta* – ono što je karakteristično za opstanak korporacija je *rast*; one „žive ili umiru u zavisnosti od toga da li mogu neprekidno da rastu“ a rast i određuje odnose sa investitorima, berzom, bankama i javnim mnjenjem; imperativ rasta „podstiče težnje korporacije da pronade i iskoristi oskudne rusurse u dalekim dijelovima svijeta“;
- *konkurencija i agresivnost* - korporacije se međusobno takmiče i taj sistem kompeticije i agresivnosti nameću i svojim zaposlenima;
- *amoralnost* - korporacije nisu ljudska bića i nemaju osjećanja, moral i altruističke ciljeve; one skrivaju svoju

⁶⁰ D. Harvi, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012, str. 91-92.

nemoralnost nastojeći da svoje djelovanje prikažu kao “humano”;

- *hijerarhija* - korporacije imaju veoma čvrstu i krutu piramidalnu organizacionu strukturu moći;
- *brojivost, linearnost i segmentacija* - korporacije zahtijevaju da se subjektivne informacije prevedu u objektivnu formu i oblik, odnosno u brojeve; subjektivna ili duhovna vrijednost šuma se ne može kvantitativno izraziti i ne ulazi u kategoriju vrijednosti šuma – one se vrednuju samo kao “metri drvene građe”;
- *dehumanizacija* – postupci objektiviziranja obezličavaju i dehumanizuju i ljude koji u korporativnom sistemu postoje kao cifre i brojke;
- *eksploatacija* – korporacije ostvaruju profit prema formuli: profit je jednak razlici između iznosa plaćenog radniku i ekonomske vrijednosti njegovog rada, i razlike između iznosa plaćenog za sirovine i konačne prodajne cijene; dok radnici zarađuju plate, vlasnici kapitala imaju dodatnu dobit od radnikovog rada;
- *efemernost i pokretljivost* - korporacije postoje izvan vremena i prostora, one su zakonske tvorevine koje postoje samo na papiru, ne umiru prirodnom smrću i nadživljuju svoje tvorce;

nemaju obavezu prema mjestu, zaposlenima ili susjedima; bez morala i obaveza, mogu se premjestiti na neko drugo mjesto;

- *nesklad sa prirodom* - i mada osobe zaposlene u korporacijama mogu da vole prirodu, korporacije se miješaju u prirodu, iskorištavaju je i eksploatišu radi proizvodnje roba i profita;
- *homogenizacija* – iako se često čuje retorika koja pledira na raznolikosti i izboru, ipak korporacije nastoje da svi živimo na identičan način, da prihvatimo neizostavnu ideologiju konzumerizma kao način života, da smo konformisti i da neprestalno kupujemo njihove standardizovane proizvode.⁶¹

Zahvaljujući velikoj moći, na globalnom nivou korporacije pretvaraju ekonomiju u oligopol tj. u nekoliko velikih korporacija koje osigurava MMF. Polazeći od tih podataka i činjenica mnogi umjesto naziva “međunarodna ekonomija” sve češće upotrebljavaju izraz “*multinacionalna ekonomija*”.

Privilegovan položaj multinacionalnih korporacija narušava tržišne odnose na štetu nacionalnih kompanija na sljedeći način: *poreskim olakšicama* - smanjenjem stope oporezivanja što vodi neloyalnoj konkurenciji koja uništava domaće kompanije i nacionalne ekonomije; *korupcijom* – kršeći pravne norme i zakone podmićivanjem vlada,

⁶¹ Dž. Mander, *Pravila korporacijskog ponašanja*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), “CLIO”, Beograd, 2003, str. 315-323.

„lobiranjem“ kao oblikom korupcije; *uslovljavanjem investicija* – ucjenama domaćih proizvođača i vlada putem malverzacija i ucjena u privatizaciji, kupovini domaćih kompanija ispod realne tržišne vrijednosti, osnivanjem predstavništava („kćerki firmi“); *ugrožavanjem i iskorišćavanjem jeftine radne snage* – smanjivanjem profitnih marži, namećući fleksibilnije režime rada i ugovore o radu korporacije slabeći moć sindikata, otpuštajući radnike i, tako, povećavajući stope nezaposlenosti.⁶²

Mnoge korporacije se ponašaju neodgovorno u ekonomskom, političkom, ekološkom, medicinskom, pravnom i drugom pogledu.

S obzirom da se ponašaju neodgovorno, djelovanje korporacija je predmet snažne kritike i otpora. „Kritičari širenja korporativne moći govore mnoge značajne stvari. Korporacije mogu biti pretnja demokratskoj legitimnosti država, kako u industrijalizovanim državama tako i u zemljama u razvoju, gde su u mogućnosti da kupuju glasove ili da kontrolišu osnivanje političkih stranaka. Neke korporacije ponašaju se neodgovorno poslujući širom sveta. Na primer, mogu manipulirati svojim operacijama tako da svedu na minimum porez koji plaćaju u matičnim zemljama, ili da potpuno izbegnu plaćanje poreza. Mogu biti ravnodušne prema društvenim i ekološkim posledicama svog delovanja i svojih proizvoda. Ipak, možda se velikim kompanijama pripisuje prevelika moć - a sigurno u tome preteraju oni koji tvrde da korporacije `upravljaju svetom`. Države, naročito kada deluju zajednički, imaju daleko veću moć od korporacija, a

⁶² R. Marić, *Društveno-etički izazovi globalizacije*, „Politička revija“, br. 3, 2010, str. 178-179.

tako će ostati i ubuduće. Države kontrolišu teritoriju, korporacije ne; države uspostavljaju pravne okvire, korporacije ne; države kontrolišu vojnu silu, korporacije ne. S napretkom globalizacije velikim kompanijama zapravo postaje teže, a ne lakše da se ponašaju neodgovorno. Jedan važan razlog za to jeste uspon nevladinih organizacija, koje su u mogućnosti da kontrolišu ono što kompanije čine u bilo kom delu sveta, i da ih dovedu pod udar sankcija. Organizacije poput Grinpisa ili Oksfama i same su globalne po svom delovanju. One mogu veoma značajno uticati na ponašanje korporacija time što njihove prestupe izlažu pažnji javnosti i organizuju ljude da im se suprotstave. U izvesnom smislu, što je korporacija veća, to može biti ranjivija. Velike korporacije obično se u velikoj meri oslanjaju na svoju proizvodnu marku kako bi ono što proizvode prodavale širom sveta. Kad kompanija pogrešno proceni snagu javnog mnjenja u određenom slučaju, njena marka, a time i njen ekonomski uspeh, može pretrpeti štetu - kao što se, na primer, dogodilo `Monsantu`, kompaniji koja je pokušavala da prodaje genetski modifikovanu hranu u Evropi. Reakcije ekoloških i potrošačkih grupa primorale su ovu kompaniju da odustane od svojih planova i suštinski su potkopale njen ekonomski položaj.⁶³

Multinacionalne i transnacionalne korporacije raspolažu većom moći u odnosu na nacionalne državne kompanije jer kontrolišu investicije, proizvodnju, trgovinu i usluge, resurse, institucije, a posebno finansijske. Multinacionalne i transnacionalne korporacije dovode u pitanje modele

⁶³ E. Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, „Stubovi kulture“, Beograd, 2005, str. 19-20.

vlasti i upravljanja od strane država te, tako, oblikuju „*novi korporacijski kolonijalizam*“ koji je različit u odnosu na onaj raniji kolonijalizam zato što ima „više cinizma i manje obzira od bilo čega što je do sada viđeno“. Ovaj, korporacijski kolonijalizam će „opljačkati, osiromašiti i marginalizovati više ljudi, uništiti više kultura i načiniti veću ekološku štetu nego što je to učinio stari kolonijalizam ili razvoj u posljednjih pedeset godina.“⁶⁴

Ne samo što su države i njihove suverenosti ugrožene, logika profitabilnosti multinacionalnih i transnacionalnih korporacija veoma ugrožava prirodu pa, time, i naš opstanak.

Kako bi ostvarile sve veći profit, multinacionalne korporacije nastoje da kontrolišu vitalna područja individualnog i društvenog života i, u tom smislu, sve agresivnije kontrolišu sva područja potrošnje resursa, te proizvodnje roba, usluga i kapitala. Transnacionalne, multinacionalne korporacije su toliko moćne na ekonomskom, političkom i vojnom području da bez većih problema mogu da erodiraju i dovedu suverenost država u pitanje a da se pri tom one i ne mogu i ne usuđuju suprostaviti tim procesima.

Prostor i sloboda djelovanja *države* su ograničeni djelovanjem *transnacionalnih kompanija*. Države su izgubile dobar dio svoje ekonomske moći, a i državna kontrola transnacionalnih korporacija je potpuno neuspješna jer upravo transnacionalne korporacije kontrolišu protok roba, resursa, usluga i kapitala.

⁶⁴ E. Goldsmit, *Razvoj kao kolonijalizam*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 271.

Ekonomska i finansijska *moć* multinacionalnih i transnacionalnih korporacija je veća od mnogih zemalja svijeta; one su ogromni finansijski centri moći sposobni da, u potrazi za resursima, jeftinom radnom snagom i neefikasnim pravnim propisima, brzo premještaju tehnologije i kapital duž cijelog svijeta. Države teško mogu da određuju carinske, poreske ili kamatne stope, a i kad bi to pokušale učiniti ne bi mogle dobiti kredite od njihovog korporativnog zaštitnika (MMF-a) dok bi transnacionalne korporacije preselile novac na druga područja svjetske ekonomije. U tako strogo determinisanom odnosu su nacionalne ekonomije i država potpuno nadmašene moćima transnacionalnih korporacija. S druge strane posmatrano, multinacionalne kompanije bogatih zemalja uz pomoć lokalnih korumpiranih elita, a uz podršku Svjetske banke i MMF-a, eksploatišu i uništavaju šume nerazvijenih zemalja Azije i Afrike.⁶⁵

Naravno, sve to mogu činiti jer onemogućavaju funkcionisanje ekoloških zakona i ekološkog prava.

I onako već ogromna moć multinacionalnih korporacija postaje sve veća u odnosu na moć

⁶⁵ V. Mićović, *Globalizacija i novi svetski poredak*, Beograd, 2001, str. 186. „Ideja koja važi u korporacijskim krugovima, da prvo moramo zemlje razviti i učiniti ih bogatim, pa tek onda moramo brinuti o očuvanju životne sredine jesu vrhunac cinizma, pošto razvoj ne znači bogatstvo – osim za vrlo mali broj ljudi; bogatstvo koje se zaradi retko se troši na programe za zaštitu životne sredine; najzad, dok se teorijsko bogatstvo stvori, na planeti više neće moći da se živi.“ E. Goldsmit, *Globalna trgovina i životna sredina*, u: *Globalizacija: argumenti protiv* (Ur. Dž. Mander, E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 106.

nacionalnih država koja je sve manja. Imaju veću ekonomsku moć od većine zemalja u svijetu - kontrolišu globalni kapital i resurse, i raspoložu sredstvima i prometom koji je veći od bruto nacionalnog proizvoda većine zemalja u svijetu. Mnoge *propise* nacionalnih država multinacionalne korporacije „zaobilaze“ i ne poštuju pa se pokazuje da multinacionalne korporacije imaju veća prava i „prednost nad građanima.“⁶⁶

Posebnu ulogu u ostvarivanju pritisaka na države s ciljem ostvarivanja kontrole njihove suverenosti imaju *mediji*. Širok je dijapazon tehnika pritisaka kojima mediji dovode u pitanje državne suverenosti. Kao najznačajniji su: demonizacija političkih lidera, elita i naroda, time što mediji upotrebljavaju stereotipe u kojima „one druge“ tretiraju kao „varvare“, „pijane ubice“, „uništavatelje civilizacije“, „ratne zločince“, „nižu rasu“, „pleme divljaka“ (kao što je to bio slučaj odnosa prema Srbima u prethodnom periodu krize u bivšoj Jugoslaviji koji je još uvijek prisutan); stereotipi i „mitovi“ rađeni prema holivudskim kaubojskim filmovima o „dobrim“ (tj. onima koji prihvataju koncepte međunarodnih institucija „demokratičnosti“ i „civilizovanosti“) i „lošim“ momcima; izigravanje novinarskih pravila; medijske kampanje čiji je cilj da se pridobije javno mnjenje kako bi određeni odluke dobile svoj legitimitet; zalaganje za vojnu intervenciju protiv „loših momaka“; zalaganje za

⁶⁶ U slučaju eventualnog spora „konvencije GATT-a i NAFTA-e imaju primat nad državnim zakonima“. T. Klark, *Mehanizmi vladavine korporacija*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 293.

uvođenje sankcija onima koji nisu „podobni“, koji su „nedolični“ i ne mogu biti „u društvu civilizovanih“; poziv na „linč“ („lov na vještice“), tj. diskreditovanje onih onih koji drugačije misle; citiranje „eksperata“ s ciljem da svoje stavove prikažu „neutralnim“ pa zato citiraju „stručnjake“ čiji su stavovi zapravo njihovi; upotreba popularnih ličnosti kako bi se „argumentovano“ ostvarili unaprijed utvrđeni ciljevi; manipulacija TV-slikom kako bi se kod gledalaca probudili neophodni potrebni utisci; skretanje pažnje na druge sadržaje, teme i događaje, kako bi se pažnja javnosti skrenula od „nezgodnih tema“; namjerna indiskrecija korišćenja „povjerljivih izvještaja“; revizija istorije u skladu sa „unaprijed proklamovanom političkom slikom.“⁶⁷

Dakle, mediji su manipulativni u svom djelovanju. Veoma je izražena pojava zloupotrebe medija od strane multinacionalnih i transnacionalnih kompanija u smislu neizvještavanja o uslovima rada u kompanijama, kao i zloupotrebama kada su u pitanju zdravlje, bolesti, radna snaga, zaštita, ekologija, itd.

Naravno, sve to nije baš dovoljno a da se neoliberalizam ne inkorporira u sva područja i sve pore društva.

Inkorporirajući se u strukture društava, neoliberalizam je postao dominantnom globalnom ekonomskom i političkom doktrinom i preovlađujućim mišljenjem. Tako, „zastupnici neoliberalnog puta sada zauzimaju uticajne položaje u obrazovanju (univerziteti i mnogobrojni `trustovi mozgova`), u medijima, na sastancima članova upravnih odbora u korporacijama i finansijskim

⁶⁷ V. Ilić, *Familija: medijski poredak novog sveta*, „SD Publik“, Beograd, 2002, str. 73-76.

institucijama, u ključnim državnim institucijama (ministarstva finansija, centralne banke), a takođe i u takvim međunarodnim institucijama kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF), Svetska banka i Svetska trgovinska organizacija (STO), koje regulišu globalne finansije i trgovinu. Ukratko, neoliberalizam je, kao način diskursa, ostvario hegemoniju. On ima prožimajuće efekte na način mišljenja sve do tačke gde postaje inkorporisan u zdravorazumski način na koji mnogi od nas tumače, žive i razumeju svet.”⁶⁸

Za neoliberalizam je, na izvjestan način, karakteristično da se nalazi u vezi sa pojmom liberalizma, kao što je i u uskoj vezi sa pojmom "neokonzervativizma", a i jedan i drugi sa pojmom „države blagostanja“. U političkom smislu, „država blagostanja“ predstavlja spoj liberalne parlamentarne demokratije i „socijalne države“ a u socijalnom smislu ona predstavlja kompromis između buržoazije i radničke klase i odnosi se na ostvarenje politike pune zaposlenosti, zaštitu siromašnih slojeva, primjenu progresivnog oporezivanja kojim se socijalni programi mogu brže ostvarivati, određivanje zaštitnog minimuma životnog standarda i stimulisanje mješovite privrede koja povezuje privatnu inicijativu sa opštredruštvenim interesima i koja je suprotstavljena etatištkom konceptu podržavljene i nacionalizovane privrede. I pored određenog uspjeha, „država blagostanja“ je zapala u krizu jer se pretvorila u snažnog instrumenta kontrole ličnog života ljudi i sputavanja njihove radne, privatne i profesionalne inicijative. Stvarajući ogromni birokratski aparat koji

⁶⁸ D. Harvi, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012, str. 15-16.

je trošio velika finansijska sredstva, koncept „države blagostanja“ nije mogao ostvariti projektovani ekonomski i socijalni program i zato je napadnut od strane pristalica neokonzervativizma i neoliberalizma.

Kao doktrina, neoliberalizam se protivi ekonomskom, političkom i socijalnom konceptu „države blagostanja“, odnosno „socijalne države“, ističući da je taj koncept razvio ogromnu državnu birokratiju čije je postojanje ekonomski veoma skupo i neefikasno, da je razvio inflaciju i ugušio privatnu inicijativu zato što ljudi nemaju motiv rada i privatne inicijative u situaciji kada i za nerad i nezaposlenost imaju dobru socijalnu pomoć. U tom smislu se neoliberalizam zalaže za *državu* koja će *intervenirati u korist biznisa, profita i kapitala*, a ne u korist socijalnih davanja i socijalne pravde. Ona treba da obezbijedi visoki stepen slobode biznisa i kontrole ljudi, rada, reda i mira. Konceptcija ekonomskog čovjeka, odnosno, *homo oeconomicus-a* predstavlja suštinsku komponentu neoliberalne doktrine.

Klasični liberalizam se zalagao za „lesefer“ ekonomiju sa malim djelovanjem i uticajem države, dok se neoliberalizam zalaže za jaku, snažnu i moćnu državu koja će očuvati red i poredak. Nisu ustanove socijalne pomoći, nego tržište - mehanizam uspostavljanja ovog reda i poretka. Liberalizam je isticao ulogu i značaj pojedinca u odnosu na represivnu državu, dok neoliberalizam ne; on *ne prihvata većinu javnih institucija*: neoliberali su protiv javnih bolnica jer smatraju da javne bolnice onemogućavaju pojedincu da sam izabere visinu troškova i sam tretman; neoliberali se zalažu za privatne škole, slobodno tržište i slobodno organizovanje; klasični liberalizam bio je

suprotstavljen državi, neoliberalizam pak „javnom sektoru“ izuzev jedne njegove posebne funkcije - *naoružavanja*; nije moguće održati i izgraditi društvo na neoliberalističkim principima a da se istovremeno ne odvajaju veća sredstva za održavanje zakona i poretka. U tom smislu treba i shvatiti neoliberalne mantre o „demokratiji“, „pravnoj državi“ i „ljudskim pravima“, kao i podršku „nužnosti“ naoružavanja, vojsci i prevlasti u svijetu kako bi se koncept „demokratije“, „ljudskih prava“ i „pravne države“ realizovao. A, kako je „ekonomski čovjek“ u neoliberalnom shvatanju zapravo privatnik, nadzorni odbor i vlasnik kome je potrebna „pravna država“ kako bi zadovoljio svoj korporativni interes kao interes „ekonomskog čovjeka“, razumljivo je da se društvo neoliberala može izgraditi samo represivnom, militantnom i militarističkom državom. Ideologija neoliberalizma ima za cilj da kontroliše, preuzme i *kolonizuje nacionalne privrede* i njihove *resurse*. Otuda, u našem svijetu neoliberalne globalizacije, potrebni su i rat i borba („pljačka“) neoliberalne države za svjetske resurse preko ekonomskih, političkih, diplomatskih i vojnih saveza i transnacionalnih korporacija.

Neoliberalizam i neoliberalne institucije moći na različite načine „kolonizuju nacionalne privrede“ i desuverenizuju države. Jedan od tih načina se odnosi na *deregulaciju privrede* čime je državi uskraćeno suvereno pravo kontrole novca. Uskraćivanje tog prava putem deregulacije dolazi do - sloma države.

Takođe, desuverenizacija države manifestuje se i na području globalnih *međunarodnih finansija*. Kako su međunarodna finansijska tržišta povezana, jasno je da će se pojava krize brzo proširiti na sve.

Tako i na ovom području države „gube ili će izgubiti kontrolu nad osnovnim elementima svoje gospodarske politike“. Osim toga, globalizacija djelatnosti, globalizacija medija, elektronskih komunikacija, i „globalizacija kriminala, imaju odlučujuću ulogu u slabljenju instrumentalne moći države-nacije.“⁶⁹

Poseban problem za državu je ostvarenje kejnzijanskog principa *pune zaposlenosti* stanovništva i *socijalna zaštita* stanovništva. Neoliberalizam uskraćuje socijalna davanja i insistira na državi koja neće služiti svojim građanima, nego - biznisu.

Ovdje treba posebno pomenuti multinacionalne i transnacionalne korporacije koje mnoge poslove rade nelegalno, a što se odražava i na politiku socijalne zaštite. Iako koriste bonitete vladinog programa za pomoć, ipak je afera „panamski papiri“ u martu-aprilu mjesecu 2016. godine, pokazala da oko 50 gigantskih američkih korporativnih magnata skriva preko 1.400 milijarde \$ u „of-šor“ poreskim oazama u svijetu. Od njih „Dženeral elektirk“ skriva 119, „Majkrosoft“ 108, „Fajzer“ 74, a „Alfabet“ 47 milijarde \$.⁷⁰

Činjenica je da, kada korporacije skrivaju novac i ne plaćaju poreze, vlade – bez obzira bile siromašne ili bogate – uskraćuju sredstva socijalne pomoći za socijalno ugrožene, nezaposlene, siromašne i bolesne osobe.

Naravno, tu su i drugi problemi s kojima se suočavaju države, problemi koji dovode u pitanje

⁶⁹ M. Castells, *Moć identiteta*, „Golden marketing“, Zagreb, 2002, str. 249-250.

⁷⁰ „Glas Srpske“, 16-17. april 2016, str. 17.

njenu suverenost, kao što su: terorizam, sajber terorizam, ukidanje graničnih kontrola, nesposobnost održavanja kontrole sopstvene teritorije, opadanje zainteresovanosti građana za učestvovanje u politici, umanjene legitimiteta. Poseban problem dolazi od „podrivanja lojalnosti građana prema državi i njihove spremnosti da rade ono što država želi da oni rade.“⁷¹

Pod pritiskom neoliberalne doktrine i institucija neoliberalne globalne moći, dolazi do desuverenizacije država, a ono što je karakteristično za desuverenizovane države jeste to da one ***nisu bezbjedne*** kako za sebe, tako i za svoje državljane. To su države za koje se kaže da se nalaze na putu *raspadanja* i *propadanja* (*failed states*), a ono što ih bitno obilježava prikazano je na tabeli:

Kategorija	Uspješna država	Slaba (raspadajuća) država
Država ima monopol nad vlašću	da	relativna vlast (oligopolija vlasti)
Nivo državnog suvereniteta	visok	nizak
Kvalitet demokratije	visok	nizak
Legitimnost država i lojalnost građana prema državi	visok	nizak
Bezbjednost	visoka	niska
Državna	visoka	niska

⁷¹ E. Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija i terorizam*, „Arhipelag“, Beograd, 2008, str. 138.

kontrola teritorija		
Državna kontrola granica	visoka	niska
Efikasnost birokratskih institucija	visoka	niska
Raspored sredstava prisile	skoncentrisane u državnim institucijama i opunomoćenih lica	nelegalan, u rukama privatnih lica
Nivo korupcije i kriminaliteta	nizak	visok
Pravni poredak	stabilan	nestabilan
Ekonomija	radi	u većoj ili manjoj krizi
Demografske promjene	nevelike i kontrolisane	značajne i nekontrolisane; velika pojava izbjeglica i masovna migracija.

U stalnom je porastu broj ovakvih neuspješnih i raspadajućih država – Gruzija, Moldavija, Tadžikistan, Azerbejdžan, SFRJ samo su neke od njih. Ovakve nestabilne države su prijetnja unutrašnjoj i vanjskoj međunarodnoj bezbjednosti jer „mogu postati utočište terorizma, kriminalcima, narko-trgovcima, pedofilima, trgovcima belim robljem i drugim kriminalnim elementima“. Osim toga, „slabe i raspadnute države se povezuju sa

terorizmom (Afganistan, Sudan, tzv. država Kosovo), ali i sa pojavom izbeglica.⁷²

Poznato je da države nastaju i nestaju, i da za to postoje različiti uzroci i razlozi. U XX vijeku su nestale Otomanska Imperija, Austro-Ugarska, Sovjetski Savez, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, a nastajale se neke nove države. Prema pisanju američkog portala „*Toptenz.net*“ prirodne nepogode i politički problemi i sukobi prijete da će u sljedećih 100 godina uništiti devet država. Ističe se da je sasvim moguće da devet država neće postojati do 2115. godine – Kiribati, Holandija, Velika Britanija, Kanada, Južni Sudan, Tajvan, Palestina, Sjeverna Koreja, Haiti. Klimatske promjene, koje bi dovele do podizanja nivoa mora i plavljenja teritorija, bi mogle ugroziti Kiribati i Holandiju. Politički sukobi, referendum i isticanje prava na samoopredjeljenje bi mogli ugroziti Veliku Britaniju, Kanadu, Tajvan, Sjevernu Koreju, Palestinu, Južni Sudan.⁷³

Naravno, nisu to jedina područja u kojima neke etničke ili druge grupe zagovaraju zaštitu *prava na samoopredjeljenje* želeći da se odvoje od postojećih država koje im to pravo uskraćuju.

Takođe, treba pomenuti i to da se, pod uticajem globalizacije i njenih centara moći, neke nacije-države transformišu u „ne narodnu državu“, „policijsku državu“, „korporacijsku državu“, „mafija-državu“, „banditsku državu“, „kompradorsku državu“. Nedostatak legitimiteta nadoknađuju represijom i kriminalom prikazujući se kao

⁷² Z. Milošević, *Imperijalno razaranje država*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2012, str. 70-71, 72.

⁷³ „Glas Srpske“, 22. mart 2016, str. 19.

neuspješne i ne bezbjedne države. I to su države koje se nalaze na putu – desuverenizacije.

LITERATURA

- Arent H., *Totalitarizam: (odjeljak iz knjige Izvori totalitarizma)*, „Biblioteka Aletheia – Edicija Fragmenta philosophica“, Beograd, 2013.
- *Aspekti globalizacije* (Piredili: Ivana Pantelić, Vlado Pavićević, Vladimir Petrović, Goran Milovanović), „Beogradska otvorena škola“, Beograd, s.a.
- Bagvati J., *U odbranu globalizacije*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2008.
- Bakan J., *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, „Mirakul“, Zagreb, 2006.
- Beck U., *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004.
- Beck U., *Što je globalizacija*, „Vizura - Biblioteka Novi Poredak“, Zagreb, 2003.
- Bek U., *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2001.
- Bek U., *Svetsko rizično društvo (u potrazi za izgubljenom sigurnošću)*, „Akademska knjiga“, Novi Sad, 2011.
- Beri N., *Uvod u modernu političku teoriju*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2007.
- Beyme K. v., *Suvremene političke teorije*, „Stvarnost“, Zagreb, 1977.
- *Budućnost civilnog društva u Srbiji* (Ur. Ž. Paunović), Beograd, 2007.
- Chossudovsky M., *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, „Prometej“, Zagreb, 2008.
- *Civil Society and Democracy*, (Ed. By C. M. Elliott), Oxford University Press, 2003.
- Čomski N., *Hegemonija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008.
- Čomski N., *Imperijalne ambicije (Razgovori s Noamom Čomskim)*, „Rubikon“, Novi Sad, „Beoknjiga“, Beograd, 2009.

- Čomski N., *Intervencije*, “Rubikon”, Novi Sad, 2008.
- Čomski N., *Kontrola medija (Spektakularna dostignuća propagande)*, „Novi Sad – Rubikon – Beoknjiga, Beograd“, 2009.
- Čomski N., *Moć i teror*, „Vulkan“, Beograd, 2013.
- Čomski, N., *Profit iznad ljudi: neoliberalizam i globalni poredak*, „Svetovi“, Novi Sad, 1999.
- Čomski N., *Svetski poredak, stari i novi*, Beograd, 1998.
- Čomski N., *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, „Institut za političke studije“, Beograd, 1995.
- Dodds K., *Geopolitika*, „Šahinpašić“, Sarajevo-Zagreb, 2009.
- Elzesser J., *Nacionalna država i fenomen globalizacije – kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize*, „Jasen“, Beograd, 2009.
- *Enciklopedija društvenih nauka*, (Priredili: Adam Kuper i Džesika Kuper), t. I, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009.
- *Enciklopedija političke kulture*, „Savremena administracija“, Beograd, 1993.
- Friedrich C., Brzezinski Z., *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, 1956.
- Gidens E., *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Beograd, 2005.
- Gidens E., *Posledice modernosti*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998.
- Gidens E., *Sociologija*, „Ekonomski fakultet“, Beograd, 2005.
- *Globalizacija* (Priredio A. Milardović), „Pan Liber“, Osijek – Zagreb – Split, 1999.
- *Globalizacija – argumenti protiv*, (Prir. Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003.
- *Globalizacija i desuverenizacija*, Zbornik (Ur. V. Vuletić, J. Ćirić, U. Šuvaković), „Srpsko sociološko društvo“, Beograd, „Institut za

uporedno pravo“, Beograd, „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica“, Kosovska Mitrovica, 2013.

- **Globalizacija i ekonomska kriza**, Bijeljina, 2010.
- **Globalizacija i suverenost** (Prir. Braco Kovačević), „Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2014.
- **Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija**, (Prir. V. Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003.
- **Glokalni svet – osam ogleda o globalizaciji**, „NSPM/Aleksandria Press“, Beograd, 2002.
- Grup Dž., **Korporatizam: tajna vlada Novog svetskog poretka**, „Admiral Books“, Beograd, 2012.
- Haralambos M., Holborn M., **Sociologija – teme i perspektive**, „Golden marketing“, Zagreb, 2004.
- Hardt M., Negri A., **Imperij**, „Arkzin - Multimedijalni institut“, Zagreb, 2003.
- Harvi D., **Kratka istorija neoliberalizma**, „Mediterran“, Novi Sad, 2012.
- Held Dejvid, **Demokratija i globalni poredak: od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini**, „Filip Višnjić“, Beograd, 1997.
- Hirst P., Thompson G., **Globalizacija: međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja**, „Liberata“, Zagreb, 2001.
- Hobsbaum E., **Globalizacija, demokratija i terorizam**, „Arhipelag“, Beograd, 2008.
- **Hrestomatija političkih znanosti**, Zagreb, 1971.
- Ilić V., **Familija: medijski poredak novog sveta**, „SD Publik“, Beograd, 2002.
- **Između autoritarizma i demokratije: Srbija, Crna Gora, Hrvatska**, knj. II, **Civilno društvo i politička kultura**, (Ur. D. Vujadinović, L. Veljak,

- V. Goati, V. Pavićević), „CEDET“, Beograd, 2004.
- Janev I., *Statutarno uređenje međunarodnih organizacija*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2009.
 - Kecmanović N., *Elementi vladavine: studije iz političke teorije*, „Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa“, Beograd, 2011.
 - Kecmanović N., *Politika, država i moć*, „Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa“, Beograd, 2010.
 - Kenedi P., *Priprema za dvadeset prvi vek*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1997.
 - Klein N., *Doktrina šoka (uspon kapitalizma katastrofe)*, „Grafički Zavod Hrvatske“, Zagreb, 2008.
 - Klein N., *No logo*, „Samizdat B92“, Beograd, 2003.
 - *Koncepti i problemi političke teorije: izvori*, Priredili: Nenad Kecmanović, Bojan Vranić, „Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa“, Beograd, 2009.
 - Kovačević B., *Gramsci i marksizam (Konceptija hegemonije Antonija Gramscija)*, „Glas“, Banja Luka, 1986.
 - Kovačević B., *Neofašistički svjetski poredak*, „Pravni fakultet“, Banja Luka, 1994.
 - Kovačević B., *Sociologija*, „Pravni fakultet – Centar za publikacije“, Banja Luka, 2007.
 - Lavić S., *Leksikon socioloških pojmova*, „Fakultet političkih nauka“, Sarajevo, 2014.
 - Lisičkin A. V., Šeljepin A. L., *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, „Udruženje sociologa“, Banja Luka, Validus, Beograd, 2014.
 - Mancer E., *Monopolarni svetski poredak*, „Dosije 92“, Beograd, 2003.

- Mandzaridis G. J., *Globalizacija i univerzalnost: san ili java*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2011.
- Mićović V., *Globalizacija i novi svetski poredak*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2001.
- Milardović A., *Mali leksikon globalizacije*, „CPI“, Zagreb, 2002.
- Milošević Z., *Budućnost nacionalne države*, „JU Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske“, Banja Luka, 2014.
- Milošević Z., Đurić Ž., *Imperijalno razaranje država*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2012.
- Milošević Z., *Neželjene integracije: Srbi između neosmanske Turske i atlantističke Evropske unije*, „Primaprom“, Banja Luka, 2013.
- Milošević Z., *Otkrivanje države: prilog proučavanju (geo)političkih promena u svetu*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010.
- Milošević Z., *Unija korporativnog kapitalizma: ekonomski, politički i kulturni instrumenti Novog svetskog poretka*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2014.
- Mitrović R. Lj., *Uvod u studije globalizacije*, „Kosovska Mitrovica“, 2013.
- *Nacionalna država i ekonomija*, Zbornik (Priredio: Zoran Milošević), Bijeljina, 2011.
- *Na ivici (Živeti sa globalnim kapitalizmom)*, (Prir. V. Haton, E. Gidens), „Plato“, Beograd, 2003.
- Neš K., *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2006.
- Neumann F., *Demokratska i autoritarna država*, „Naprijed“, Zagreb, 1974.
- Ohmae K., *Nova globalna pozornica, izazovi i prilike u svijetu bez granica*, „Mate“, Zagreb, 2007.

- Pečujlić M., *Globalizacija: dva lika sveta*, „Gutenbergova galaksija“, Beograd, 2002.
- Petrović-Piroćanac Z., *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI. stoleću)*, Beograd, 2008.
- Radermacher F. J., *Ravnoteža ili razaranje (Ekosocijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*, „Intercon – Nakladni zavod Globus“, Zagreb, 2003.
- Ramone I., *Geopolitika haosa*, Beograd, 1998.
- Reinert S. E., *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2006.
- Rejnert E., *Spontani haos: ekonomija u doba vukova*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2010.
- Ricer Dž., *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009.
- *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, Zbornik radova (Priredio Braco Kovačević), Banja Luka, 2015.
- Robertson R., *Globalization*, „Sage“, London, 1992.
- Sasen S., *Gubitak kontrole (Suverenitet u doba globalizacije)*, „Beogradski krug“, Beograd, 2004.
- *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2002.
- *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Ur. Braco Kovačević), Banja Luka, 2012.
- *Sociološki rečnik* (Prir. A. Mimica, M. Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007.
- Sol R. Dž., *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, „Arhipelag“, Beograd, 2011.
- Soros Dž., *Kriza globanog kapitalizma: otvoreno društvo u opasnosti*, „Rabić“, Sarajevo, 1999.
- Soros Dž., *O globalizaciji*, „Samizdat B92“, Beograd, 2003.

- Steger B. M., *Globalizacija*, „Šahinpašić“, Sarajevo, 2005.
- Stiglic E. Dž., *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2002.
- Stiglitz E. J., *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*, „Algoritam“, Zagreb, 2004.
- Stiglitz E. J., *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*, „Algoritam“, Zagreb, 2009.
- Veselica V., *Globalizacija i nova ekonomija*, Zagreb, 2007.
- Vidal G., *Rat iz snova (Krv za naftu – razvoj američkih imperijalnih ambicija)*, „Čarobna knjiga“, Beograd, 2004.
- Vidojević Z., *Kuda vodi globalizacija*, Beograd, 2005.
- Vlajki E., *Američki teror: o naciji koja nije prestajala ratovati od svog postojanja*, „Besjeda“, Banja Luka, 2006.
- Vuletić V., *Globalizacija: aktuelne debate*, Zrenjanin, 2006.
- Waters M., *Globalization*, „Routledge“, London, 1995.

Štampa:
MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tehnička priprema:
Danijel Jović

Tiraž:
100

*Knjiga je štampana uz finansijsku pomoć
Ministarstva za nauku i tehnologiju Vlade Republike
Srpske*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

321.011/.02
321.6/.8

КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-

Država i desuverenizacija / Braco Kovačević. - Banja Luka :
Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja,
2016 (Banja Luka : Markos). - 105 str. ; 21 cm

Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija: str. 101-110.

ISBN 978-99976-22-05-1

COBISS.RS-ID 5828376